अथ गणेश गीता

Contents

॥ आरंभ ॥ 1

अध्याय पहिला – सांख्यसारार्थयोग 3

॥ अध्याय दुसरा - कर्मयोग ॥ 18

॥ अध्याय तिसरा - विज्ञानप्रतिपादनः ॥ 25

॥ अध्याय चौथा - वैधसंन्यासयोग ॥ 33

॥ अध्याय पाचवा - योगावृत्तिप्रशंसनः ॥ 40

॥ अध्याय सहावा - बुद्धियोगः ॥ 45

॥ अध्याय सातवा - उपासनायोगः ॥ 49

॥ अध्याय आठवा - विश्वरूपदर्शन ॥ 54

॥ अध्याय नववा - क्षेत्रज्ञातृज्ञेयविवेकयोगः ॥ 59

॥ अध्याय दहावा - उपदेशयोग ॥ 66

॥ अध्याय अकरावा - त्रिविधवस्तुविवेकनिरूपणम् ॥ 69

॥ आरंभ ॥

(ओवी)

श्रीगाजाननाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥
श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीमातापितृ० ॥
व्यास म्हणे ब्रह्मदेवा । जनसमूह पावन व्हावा ।
ऐसा उपाय सांगावा । विज्ञति हे परिसावी ॥१॥
विधी म्हणे ऐकें व्यासा । वरेण्य राजा भक्त ऐसा ।
दुजा न दिसे त्रिजगीं सा । गजाननासी तेधवां ॥२॥
पूर्वापर संक्षिप्त इतिहास । श्रवण करीं स्थिर मानस ।
इष्टफल साधावयास । सुलभ असे सर्वांसी ॥३॥
पूर्वीं महिष्मती पुण्यनगर । तेथें वरेण्य नृपवर ।
पुष्पिता राणी पतितत्पर । असे सुंदर रंभेपरी ॥४॥
संतान नाहीं तयांसी । शिवें जाणून मानसीं ।
निद्रित असतां राणी निशीं । कुशीं ठेववी स्वपुत्र ॥५॥
गजापरी नासीक कर्ण । चतुर हस्त इभवर्ण ।
विचित्र बालक परिपूर्ण । म्हणून त्यजिलें सरित्तीरीं ॥६॥
पराशर जातां सरित्तीरीं । बालक पाहून घेतलें करीं ।
आणून दिधलें कांते सत्वरीं । संतान लाधलें म्हणोनी ॥७॥
आनंदें लावी स्तनीं कुमारा । पय वाहे बत्तीस धारा ।
प्राशी गजानन सरसरा । तृप्त झाला निजांतरीं ॥८॥
पराशर पत्नी उभयतां । लालनपालन करिती सूता ॥
पुत्रस्नेहें जाणोन तत्त्वतां । सांभाळिती आनंदें ॥९॥
कांहीं काल तेथें क्रमितां । बालक बोले उभयतां ।
आज्ञा द्यावी कार्याकरितां । शुभाशीर्वादपूर्वक ॥१०॥
पहिलें कार्य सिंधूरहनन । दुजें वरेण्यदर्शन ।
दोनी कार्यें करोन । धरामर तोषवी ॥११॥

वरेण्यास अभय देऊन । उपदेश तया करुन ।
उद्धारुन सायुज्य सदन । द्यावें तया त्वरित पैं ॥१२॥
वरेणोपदेश पावन । गणेश गीता तया नाम ।
विख्यात त्रिजगीं होऊन । मुक्त करी साधकां ॥१३॥
वरेण्य गणेश संवादास । सविस्तर कथी कव्यासांस ।
त्यास तें कथी सूतास । गणेशपुराणीं प्रख्यात ॥१४॥
सूत कथिती शौनकादिकां । गणेशपुराणींचे भाग ऐका ॥
सविस्तृत करुन सकळिकां । श्रवणपठण याअर्थी ॥१५॥
गणेशगीतेचें अध्ययन । करुन स्वयें अध्यापन ।
गणेशभजनीं लावावें मन । कार्य योजिलें स्वयंस्फूर्ती ॥१६॥
गणेशपुराणीं गीतें वाचून । तें खंड दिसे मजलागुन ।
केलें असे पद्यमय कथन । अखंड करावें हा अर्थ ॥१७॥
महान् महान् कवीश्वर । त्यांत काय हा पामर ।
वर्णील कायसा चतुर । तें सज्जनीं जाणावें ॥१८॥
गजाननभक्ति आवडी । धरुन काव्यें करी कोडी ।
वेडींवाकुडीं अशीं रुपडीं । लवड सवडी रचितसे ॥१९॥
सज्जन चतुर पंडित । हंसक्षीरन्यायें सेवोत ।
प्रार्थीतसे तयांप्रत । नमन करोन यथामति ॥२०॥
बलभीम नामें पायपोस । गजाननचरणींचा खास ।
काव्यसुमनें पूजनास । भाषोद्यानीं आणीतसे ॥२१॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥
|| श्री स्वामी समर्थार्पर्ण मस्तु||

अध्याय पहिला – सांख्यसारार्थयोग

श्रीप्रभुगजाननाला, वरेण्य पुसतो पुढील प्रश्नास ।

१.

कथिलें ज्ञान नि कर्मा, यांतिल सांगा सुयोग्य एकास ॥१॥

गणपति म्हणे वरेण्या, सृष्टिस्थितिचे प्रकार हे कथिले ।

२.

प्रतियोग सांख्य यांना, कर्माला ते सुयोग्य विधि कथिले ॥२॥

विधिपरि कर्म न केलें, तर तो निष्क्रिय असाच होत असे ।

३.

कर्माच्या त्यागानें, त्याला सिद्धी मुळींच प्राप्त नसे ॥३॥

कर्मावांचून मानव, राहत नाहीं कदापि भूपा तो ।

४.

प्रकृतिगुणधर्मानें, सहजच घडतें स्वकर्म तो करितो ॥४॥

इंद्रियनियमन करुनि, करितो कर्मास चिंतुनी विषया ।

५.

मंदमती तो होतो, तुच्छहि होतो जगांत तो राया ॥५॥

इंद्रियनियमन करितो, मनही अवरी तयापरी जो तो ।

६.

होतो निरिच्छ योगें, करुनी कर्मास योग साधी तो ॥६॥

कर्म करुं नये ऐसें, भूपा इच्छूं नयेस यापेक्षां ।

७.

कर्मफलाची इच्छा, त्यजिणें उत्तम असेच त्यापेक्षां ॥७॥

देहस्थिति ही होते, कर्मापासून योग्य भूपा ही ।

कर्म न करितां तैसी, देहस्थिति मिळे न केव्हांही ॥८॥
मजसी कर्म न अर्पी, तो होतो बद्ध त्याच कर्मांनीं ।
कर्मीं निरिच्छ होउन, कर्माठायीं अलिप्तता मानी ॥९॥
कर्म मर्दपण करणें, ध्यानीं धरणें प्रमूख हें तत्त्व ।

८.

तुजला प्रामुख्यानें, सांगितसें हें गुपीतसें तत्त्व ॥१०॥
कर्मठ कर्म मदर्पणिं, दक्ष असे तो सुबद्ध होत नसे ।

९.

इच्छुनि कर्म करी तो, कर्मामध्येंच बद्ध होत असे ॥११॥
पूर्वी यज्ञासह ते, निर्मियले वर्ण मीं तयासंगें ।
यज्ञ करुनियां निर्मा, भूवरि आधीं प्रजाहि त्यायोगें ॥१२॥
कल्पद्रुमापरी हे, फळ देती ते सुयोग्यसें यज्ञ ।

१०.

यास्तव याज्ञिककर्मा, उत्तेजन दीधलें करुन प्राज्ञ ॥१३॥
जेथें यज्ञहि होती, तेथें येती समस्त ते देव ।
घेउन अन्नग्रासा, तोषित होती तिथेंच ते देव ॥१४॥
सुखवुन कर्मठ याज्ञिक, देती त्यांना सुयोग्यसें स्थान ।

११.

यास्तव याज्ञिककर्मा, दिधलें मीं तें तयांस प्रोत्सान ॥१५॥
तोषित होउन दिधल्या, इच्छित वस्तू सुयज्ञ कर्त्यांसी ।
मोबदला कर्त्यांनी, दिधला नाहीं सुशांत देवांसी ॥१६॥
मोबदला देती ना, यांना तस्कर असें म्हणावें कीं ।

१२.

यापरि गणेश वदती, भूपति ऐकें सुशांतचित्तें कीं ॥१७॥
हवनीय शेष अन्ना, भक्षिति ते होति कीं रहित पापी ।

१३.

अपुलेसाठिंच केवळ, पचविति तें अन्न भक्षुनी पापी ॥१८॥

विधिपासुन यज्ञाची, निपज असे तीमुळेंच देववर ।

१४.

निपजति अन्नापूर्वी, अन्नापासुन समस्त प्राणिवर ॥१९॥

विधियुक्त कर्म जनी तों, विधि आहे तो मदीय सुत आहे ।

१५.

यास्तव मी विश्वानें, यज्ञानें नी भरुन स्थित राहें ॥२०॥

अज्ञ असे जो मानव, इंद्रियसुख पावुनीच तो राहे ।

१६.

ज्ञानी मानव भूपा, भवचर्कांतुन सूटून मज पाहे ॥२१॥

अंतरबाह्यहि तृप्ती, ज्ञान्यांची ती सदैवशी असते ।

१७.

अंतरबाह्यहि आत्मा, तोषित असुनी निरिच्छमति असते ॥२२॥

कार्याकार्यामाजी, पाहत नाहीं शुभाशुभा कांहीं ।

१८.

त्याला जगतामाजी, साध्य नसे ही उरेच ना पाहीं ॥२३॥

कर्मावरि आसक्ती, असणें हें देत ना च गति चांग ।

१९.

यास्तव कर्म करावें, अनसक्त असे मजसि हो गतीयोग ॥२४॥

कर्मत्यागापासुन, पावति मुनि नी सुविप्र सत्सिद्धी ।

२०.

कर्मावरि नासक्ती, यानें साधे सुलोकशी सिद्धी ॥२५॥

स्वकर्म करणाराचें, करिती जन तें त्वरीत अनुकरन ।

२१.

मानुन प्रमाण त्यांना, त्यापरि करिती स्वयेंच आचरण ॥२६॥

२२.

कर्म करीं मी भूपा, इच्छित नाहीं सुवस्तु वा स्वर्ग ।

व्हावी प्राप्त म्हणूनी, न करीं वर्तोत जाण जनवर्ग ॥२७॥

कर्म न करिं मी भूपा, आलस्यें युक्त होउनी जेव्हां ।

२३.

वर्ण समस्तहि ध्यानीं, गुंगुनि कर्में करीतना तेव्हां ॥२८॥

ऐसें झालें असतां, औपासक नष्ट होउनी जाती ।

२४.

नाशहि पावति भूपा, केला संकर सु-वर्ण मज म्हणती ॥२९॥

कामी मानव करितो, मूढपणें तें सहेतुकें कर्म ।

२५.

उपदेश त्यास व्हावा, यास्तव ज्ञानी अहेतुकें कर्म ॥३०॥

कर्मठ कर्म करीती, मूढपणें भेदबुद्धि ते असती ।

२६.

ते बुद्धिनाश करुनी, योगानें सर्व देत कर्मे तीं ॥३१॥

कर्म करावें भूपा, फलाभिसंधी त्यजून योगानें ।

पुढती तुजसी सांगें, ऐकें राया सुशांतचित्तानें ॥३२॥

मूढपणानें करितां, भेद नि ताठा जनीत कर्में तीं ।

२७.

कर्माठायीं होतें, मीपण उपजे अशीच बुद्धी ती ॥३३॥

गुणकर्मविभागानें, जाणे जो योग विषय आत्मत्व ।

तो योगसाधनासी, पदार्थठायीं असक्त ना तत्त्व ॥३४॥

सत्त्वरजतमात्रीणीं, युक्त गुणांनीं अशी असे माया ।

२८.

तीतें मोहित होउन, फलइच्छेनें करीत कर्मा या ॥३५॥
शास्त्रावरती त्यांचा, नसतो विश्वास मुख्य कारण तें ।
२९.
स्वात्माद्रोहक होती, उल्लंघन करित नाच शास्त्रांतें ॥३६॥
ऐसेच वागती त्या, नाम असे जाण विश्ववेत्ते हें ।
तदुपरि परिसें भूपा, सुबोध करितों सुतत्त्व योगा हें ॥३७॥
ज्ञात्यांनीं नित्याचीं, कर्में करणें निमित्तशीं साचीं ।

अर्पावीं मजला तीं, माझें मी नी त्यजून मति हेची ॥३८॥
यापरि वर्ते मानव, परमगती ती त्वरीत तो पावे ।
३०.
चित्तीं धरुन ऐसें, भूपापरि त्या सदैव वर्तावें ॥३९॥
माझ्या बोधापरि ते, हेतू त्यजुनी सुवर्तती भक्त ।
३१.
कर्म करुनियां होती, नृपनाथा ते त्वरीत कीं मुक्त ॥४०॥
माझ्या बोधापरि ते, वागत नसती अजाण मानव ते ।
३२.
मम अरि जाणावे ते, होती मतिनष्ट भ्रष्ट आदि मानव ते ॥४१॥
ज्ञानेंयुक्त असुनहि, प्रकृतिपरि कर्म करुनिया राहे ।
३३.
प्रकृति प्रचीत पावे, त्यांची श्रद्धा अजाणशी आहे ॥४२॥
जे विषय इंद्रियांचे, त्यांमाजी काम क्रोध अदि असती ।
३४.
होऊं नयेच वश त्या, जीवात्मा नाश कारणा होती ॥४३॥
परधर्म दिसे सुगुणी, स्वीकृत करणें घडेच पापद हें ।

दिसतो स्वधर्म अगुणी, आचरणें तें सुपुण्यदायक हें ॥४४॥
स्वधर्म पाळुन भूपा, मरणें हें स्वर्गलोकिं हितकारी ।
परधर्म पाळुनी तो, मरणें हें अन्य लोकिं भयकारी ॥४५॥
यास्तव परधर्माला, अनुसरणें हें अयोग्य भूपा हें ।
३५.
स्वधर्मपालन करणें, योग्य असें बोधितों तुला मी हें ॥४६॥
भूपति वरेण्य यानें, पुशिलें प्रभुला मुनीस सुत सांगे ।

मुनिगण ऐकति प्रश्ना, ठेविति चित्तास त्यास्वयें जागें ॥४७॥
इच्छा नसतां होते, दुष्कर्माची बळेंच ती इच्छा ॥४८॥
३६.
कोण करवितो देवा, सांगें हें स्पष्टही असे इच्छा ॥४८॥
गणपति म्हणे वरेण्या, रज तम गुण हे अनुक्रमें जनिते ।
कामक्रोधादिक हे, मोठे पापी जनांस वशकर्ते ॥४९॥
तसले प्रकार परि ते, कर्म करविती म्हणून ते दोनी ।
३७.
अपुले द्वेषी शत्रू, ऐसें त्यांना सुनिश्चयें मानी ॥५०॥
माया जशी जगाला, बाष्प तसा उदक व्यापुनी राहे ।
३८.
वर्षा ऋतूंत रविला, व्याप्त जसा मेघ काम हा आहे ॥५१॥
इच्छात्मक काम असे, शूर जवा द्वेषकारि गुण पाहे ।
३९.
तैसाच पोषणाला, कठिण असे ज्ञान झाकुनी राहे ॥५२॥
मन बुद्धि इंद्रियांच्या, काम वसे आश्रयास भूपा तो ।
४०.

त्यांच्या साह्यें करुनी, मति नासुनि भुलवि काम ज्ञाना तो ॥५३॥
मन इंद्रियेंहि सारीं, नियमन करि नी अधींच विज्ञान ।
४१.
पापी काम तयांना, नाशक तो जिंकणेंच त्या म्हणुन ॥५४॥
इंद्रिय मन बुद्धी नी, आत्मा यांची अनुक्रमें आहे ।
ओळख होणें दुर्घट, जाणें हें तत्त्व सांगतों मी हें ॥५५॥
आत्मज्ञानें योगें, निश्चय करितो अधींच आत्म्याचा ।
४२.
जो कामरुप शत्रू, जिंकी तो ठाव परमपद साचा ॥५६॥
येणेंपरि भूपाला , सांगति तो कर्मयोग साद्यन्त ।
४३.
सूत मुनींना कथिती, दुसरा अध्याय ईशगीतेंत ॥५७॥
प्रभुकंठींही घाली, दुसरी माळा सुरेख दूर्वांची ।
तस्तम काव्यें प्रभुला, प्रिय वाटो कीं मयूरसूताचीं ॥५८॥
(गीति)

विधि म्हणती हो व्यासां, पुराण रचण्याअधीं करा तपसा ।
गणपतिपूजा विधिसा, साधा साध्यार्थही धरा मन सा ॥१॥
विधिबोध करित ऐसा, तदुपरि वर्तुन करीत ते तपसा ।
प्रभुवर प्रसन्न ऐसा, झाला वर दे सुपूर्ण हो मनसा ॥२॥
नंतर रचिलीं व्यासें, मुख्य पुराणें सुबोधशीं अठरा ।
त्यानंतर पूरकशीं, पुराणसंख्या तयांपरी अठरा ॥३॥
त्यांतिल गणेश नामें, पुराण आहे प्रसिद्धसें जगतीं ।
त्यांतिल एकादशही, अध्यायांची गणेशगीता ती ॥४॥
व्यासमुखें ती गीता, कळली सूतास तेधवां त्यांणीं ।

शौनक मुनिगण यांना, सत्रामाजी कथीत ती वाणी ॥५॥
व्हावा पुनीत म्हणुनी, वरेण्य नामा सुभक्त तो नृपती ।
प्रश्नोत्तरेंच कथिलीं, भगवद्गीतेपरीच ती नीती ॥६॥
भूपति वरेण्य प्रार्थुनि, बोले विघ्नेश्वरास विनयानें ।
आपण सर्वहि विद्या, आणिक शास्त्रें सुजाण तें मननें ॥७॥
यास्तव मजला सांगा, योगाचा हा सुबोधसा अर्थ ।
ऐकुन गणेश वदले, त्वन्मति झाली अनुग्रहें आर्त ॥८॥
योगार्थ उघड करितों, भूपति ऐके सुशांत चित्तानें ।
भूपति उत्सुक झाला, ऐकाया पूज्यभावभक्तीनें ॥९॥
योग म्हणुन ये ज्याला, ऐसीं चिन्हें श्रवी अधीं भूपा ।
संतति संपद आणिक, इंद्रियसंपन्न हीं नव्हे बापा ॥१०॥
मातापितासमागम, तैसा बंधूसुतादि कांता या ।
वाजी गजराज्यादी, मिळता शक्रापदास तरि राया ॥११॥
शिव सत्यलोक विष्णू, तैसे रवि शशि कुबेर हे लोक ।
मिळतां जरी तयाला, साध्य नसे योग जाहला ऐक ॥१२॥
वायू वरुण अग्नी, देव तशीं काल आदि रुपें तीं ।
तैशींच सार्वभौमीं, चिन्हें नसती सुयोग्य योगा तीं ॥१३॥
कैसा योग असे हा, करितों तुजला श्रवीं अतां शांत ।
(गणेशगीता श्लोक १ ते १२)

शांतपणानें ऐके, भूपति कथनांत तेधवां चित्त ॥१४॥
ज्यायोगें मानव तो, ज्ञानी होतो विरक्तसा होतो ।
आहार वासनादी, जिंकुनि होतो निरिच्छसा मग तो ॥१५॥
त्याला योग म्हणावें, हें साधे तो नृपा असे योगी ।
तें ज्ञान सदय हृदयें, देउन करितो पुनीतसा योगी ॥१६॥

अपुल्या कक्षेमाजी, त्रैलोक्याचे समस्त जन घेती ।
(गणेशगीता श्लोक १३ व १४)

योगी करिती त्यांना, अपुल्यापरि योग साधुनी देती ॥१७॥
अत्यानंदें योगी, ईश्वररुपी समुद्रडोहांत ।
होती निमग्न मग ते, डोळे मिटुनी ह्रदींच प्रभु बघत ॥१८॥
योगें वश केलेल्या, ब्रह्माचें ध्यान करुन सर्वत्र ।
आपणांपरीच भूतें, मानिति योगी सदैव ते तत्र ॥१९॥
अच्छिन्न होति ऐसे, ताडण ओढण करुन आश्रित वा ।
कारुण्ययुक्त ह्रदयें, जिंकुनि क्रोधा तशींच इंद्रियं वा ॥२०॥
लोकानुग्र करणें, यास्तव फिरणें प्रमूख हा हेतू ।
(गणेशगीता श्लोक १५ ते १८)

चित्तीं असे जयांच्या, ज्ञानी योगी तयास जाणें तूं ॥२१॥
जे देहधारि असती, देहावरिती नसेच आसक्ती ।
काष्ठ सुवर्ण नि अष्मा, योगी बघती समान भूपा तीं ॥२२॥
बहु भाग्यवान ऐसे, ज्या योगानें पुरुष दिसतात ।
त्याला योग म्हणावें, योगी त्यांना सुजाण म्हणतात ॥२३॥
योग तुला मी सांगें, श्रवण करीं तूं नृपा अतां श्रवण ।
(गणेशगीता श्लोक १९ ते २१)

होशी पुनीत त्यानें, महत्त्व आहे तयांत हें जाण ॥२४॥
गणपति रवि शिव शक्ती, हरि ऐसे पांच देव हे भूपा ।
भेद न मानी ऐसी, बुद्धी होई सुयोग हा बापा ॥२५॥
हा योग मान्य मजला, वाटे ऐसें गणेश त्या वदती ।
जगतीं अनेक रुपें, घेउन करि जनन मरण तारण तीं ॥२६॥

हरिहर रविदेवी हीं, आहें मी हें नृपोत्तमा समज ।
पांचहि देव असें मी, मायेनें जाणतीच ना समज ॥२७॥
माझेपासुन झालीं, पांचहि भूतें तसेंच विधि हरिहर ते ।
तैसेच लोकपाल नि, झाले माझेकडून दिक्पति ते ॥२८॥
तैसे माझेपासुन, अष्ट वसुमुनि मनूज गो पशुही ।
सरिता समुद्र यक्षही, झाले पक्षी तशींच वन तरु हीं ॥२९॥
नागादि सर्व मानव, साधक सिद्धादि गिरि मुर हे ।
जनिता सर्व जगाचा, साक्षी द्रष्टा तसाच मी आहें ॥३०॥
सर्व करुनियां लिप्तहि, नाहीं मापक तसाच अविकार ।
(गणेशगीता श्लोक २२ ते २८)

अव्यक्त सर्व जगतीं, नाशहि नाहीं गतींत अनिवार ॥३१॥
मी ब्रह्म जाण भूपा, माझी माया महंत से भुलवी ।
त्यांच्यांत षड्विकारां, स्थापुन करिती निमग्नशी डुलवी ॥३२॥
नंतर अनेक जन्मीं, माया पटलास सारुनी विषया ।
मिथ्या मानुन सर्वहि, विरक्त होती सुलीन ब्रह्मा या ॥३३॥
छेदन दाहन अथवा, ओलें नोहे उडून नच जाय ।
लेशहि अपाय नाहीं, ऐशा ब्रह्मास तेधवां जाय ॥३४॥
कांहीं अज्ञ असे जे, वेदत्रयि नी श्रुतींत फलवाणीं ।
तीतें वानुन भूपा, अन्य नसे कर्म करित हे प्राणी ॥३५॥
जो केवळ आनंदें, भोगी तो विषय सर्वदा इष्ट ।
कर्म करुनियां विधिनें, स्वर्गींतिल भोग लाधतो सुष्ट ॥३६॥
एणेपरि वर्ते जो, जन्मा येतो मरुन तो जातो ।
(गणेशगीता श्लोक २९ ते ३५)

पडतो भवचक्रीं तो, कर्माच्या त्या फलास अनुसरतो ॥३७॥
श्रुतिपूर्वक कर्मानें, भवबंधन हें सुखें तया होतें ।
तें कर्म तो मदर्पण, करुनी मिळवी सदैव ज्ञानातें ॥३८॥
कर्माचे बीजांकुर, विलया जातां त्वरीत मन शुद्ध ।
ज्ञानार्थ हेंच साधन, ब्रह्मचि जाणे तपोनिधी सिद्धा ॥३९॥
विधिपरि कर्में कर तूं, सोडुन अर्पी फलाभिसंधीस ।
कर्में करणें योग्यच, आहे भूपा स्वधर्मसाध्यास ॥४०॥
नाहींच चित्तशुद्धी, कर्मांवांचून जाण नच सिद्धी ।
यास्तव कर्म करावें, ज्ञानासाठींच कर्म कर आधीं ॥४१॥
कर्मापासून मानस, शुद्धहि होतें अभेदपण येतें ।
(गणेशगीता श्लोक ३६ ते ४०)

यालाच योग म्हणती, मोक्षाच्या साधनास भूपा ते ॥४२॥
गणपति म्हणे वरेण्या, योगी ऐसें कुणास म्हणतात ।
स्पष्टपणानें सांगे, ऐकें आतां पुढील कथनास ॥४३॥
पशु पुत्र रिपु मित्रा, आणिक बंधू तसेच आप्तगण ।
सुख दुःख हर्ष भीति, आणिक क्रोधा समान जोडगण ॥४४॥
भोगासी रोगासी, समान गनि तो तसेच जय-अजया ।
येवो अथवा जावो, धन हें लाभो अलाभ सम गणि या ॥४५॥
जन्माला मरणाला, समान मानी अशा नरा योगी ।
म्हणतात हे वरेण्या, कथितों तुजसी कसा असे योगी ॥४६॥
रविशशि उदका अग्नी, शिव शक्ती वायु वा सकल वस्तू ।
यामध्यें मजलागीं, पाहति दृष्टी सबाह्यशा अस्तू ॥४७॥
याला योग म्हणावें, हृदय द्विजांचें समस्त हीं तीर्थें ।
मोठया सरिता आणिक, पातकनाशक समस्त क्षेत्रें हीं ॥४८॥

हरि सर्व देव यक्षहि, उरगादी या समस्त ठायां तें ।
(गणेशगीता श्लोक ४१ ते ४५)

पाहति समान यांसी, योग म्हणावें ययास हें तूंतें ॥४९॥
तिर्यग्योनी कीटक, मानव तैसे समस्त गंधर्व ।
मजला बघती तेथें, योग्य असे बोलतात ते सर्व ॥५०॥
स्वार्थापासुन मागें, फिरविति योगी समस्त इंद्रीयें ।
समता सर्व ठिकाणीं, मान्य असे चित्त सर्वथा न्यायें ॥५१॥
अपुल्या धर्माविषयीं, सक्त असे चित्त सर्वथा ज्याचें ।
आत्मानात्म विचारें, दैवें होई ससिद्ध तें त्यांचें ॥५२॥
ऐशी बुद्धी ज्याची, तत्पर होते सदैव ज्या योगी ।
त्यालाच योग्य सिद्धी, झाली हें तत्त्व जाणती योगी ॥५३॥
ऐशी बुद्धी होतां, विचार करणें अधर्म धर्माचा ।
नंतर त्याग करावा, योग कराया तदर्थ बुद्धीचा ॥५४॥
धर्माधर्मफलांचा, विचारपूर्वक करुनियां त्याग ।
इंद्रियनिग्रह करुनी, साध्य करी तो अधींच हा योग ॥५५॥
नंतर जन्मा मरणा, पासुन होतो त्वरीत तो मुक्त ।
(गणेशगीता श्लोक ४६ ते ५०)

अक्षय स्थान तयाला, मिळतें तत्काळ त्याजला उक्त ॥५६॥
जेव्हां मानव बुद्धी, अज्ञाना त्यजिल वेदआज्ञेनें ।
तेव्हां मानव होतो, वैराग्या पूर्ण सत्य ज्ञानानें ॥५७॥
वेदत्रयियुक्त अशी, जडेल जेव्हां सुबुद्धि प्रभु ठायां ।
दृढतर स्थीरही होई, जेव्हां लाभेल योग नृपराया ॥५८॥
गणपति म्हणे नृपाला, जेव्हां मानव निरिच्छ मनिं होती ।

तेव्हां तयास समजे, तोषितसे नी तसेंच स्थीरमती ॥५९॥
जो इच्छितो सुखातें, दुःखानें तो नसेच खिन्नमनें ।
(गणेशगीता श्लोक ५१ ते ५४)

प्रीतिभयक्रोधादी, सोडी तो स्थीरबुद्धि जाण मनें ॥६०॥
जैसें कासव करितें, अंग अकुंचन तशींच इंद्रियें ।
अवरीं त्वरीत होई, मानव तो स्थीरबुद्धिविषयीं ये ॥६१॥
आहारत्याग करितां, सहजच होती सुदूर ते विषय ।
ब्रह्मज्ञानें योगें, रागादिक नष्ट होति नृपराय ॥६२॥
विद्वज्जन करिती हे, अवलंबन योगसाधनास्थितिचें ।
योगाभ्यासासाठीं, प्रयत्न करिती यथाविधी त्याचे ॥६३॥
इंद्रियशोधन करिती, हरति मन तेधवां बळें उचित ।
(गणेशगीता श्लोक ५५ ते ५७)

योगाभ्यासीं रंगुनि, सज्जन जाती सदैव ते त्यांत ॥६४॥
इंद्रियं जिंकुन आधीं, माझेवर भाव ठेवणें नित्य ।
कृत्य असें हें ज्याचें, त्यासि म्हणावें असें कृतधि सत्य ॥६५॥
विषयांचें चिंतन हें, प्रीती उपजे तयावरी बरवी ।
भीतीपासून उपजे, काम नृपा हें तुला अधीं कळवी ॥६६॥
कामापासुन क्रोधा, जन्म असे कीं तयापुढें उपजे ।
अज्ञान हें स्मृतीचें, भ्रामक आहे सुबुद्धिनाशज जें ॥६७॥
बुद्धी नासुन मानव, वायां जातो नृपा असें समज ।
याचेपुढेंच कथितों, ऐक वरेण्या सुबोध तो समज ॥६८॥
प्रीतिद्वेषहि त्यागुनी, घेईं उपभोग गोचरा वस्तू ।
वशमान इंद्रियांनीं, तोषित होतो हृदींच सुखवस्तू ॥६९॥

तोषित झाला असतां, कायिक वाचिक तसेंच मानसिक ।
दुःखें त्रिवीध नासुनि, प्रमुदित होतो सुवृद्धि हृदिं ऐक ॥७०॥
प्रसन्न मन नसतांना, सुबुद्धि नुपजे म्हणून श्रद्धा ही ।
श्रद्धेवांचुन शांती, शांतीवांचुन तसेंच सुख पाही ॥७१॥
इंद्रियरुपी वारु, त्यावरि बसुनी करीत संचार ।
विषयांकडेच जातें, मन चंचल हें बहूत साचार ॥७२॥
वायू नौकेस जसा, बुडवी जलधींत तेधवां जेवीं ।
(गणेशगीता ५८ ते ६४)

विषयांत मग्न मन हें, बुडून जातें तयापरी तेवीं ॥७३॥
निशि भूतांची जेव्हां, तेव्हां जागा सदैव तो आत्मा ।
निजतो आत्मा जेव्हां, तेव्हां निशिं हो सदैव भूतात्मा ॥७४॥
ज्यापरि जलधीमध्यें, उदकें होती समस्त तीं गुप्त ।
होती समस्त इच्छा, त्यापरि शांती नसेच ती तृप्त ॥७५॥
अर्थासाठीं धावति, इंद्रियं सारीं तयाकडे बघती ।
त्याचा निरोध करितां, बुद्धी होते स्थगीत ठायीं ती ॥७६॥
ममता आणि अहंता, सोडुन सर्वहि स्वकामना त्यागी ।
ज्ञानी ज्ञानें करुनी, मुक्तीला पावतो त्वरें योगी ॥७७॥
जो दैवानें जाणे, तूर्यावस्थेंत ब्रह्म बुद्धीस ।
(गणेशगीता ६५ ते ६९)

जीवन्मुक्तिस पावे, भूपा हें तत्त्व योगसिद्धीस ॥७८॥
गणपतिबोध वेरण्या, पहिला अध्याय योग-सार सांख्यास ।
कथिला सकल जनांला, कथिला गीती करुन काव्यास ॥७९॥

श्रीमत्गणेश कंठीं, पुष्पें गुंफून काव्यमाळेला ।
अर्पी मयूरसुत हा, प्रभुगीतेचा प्रसंग हा पहिला ॥८०॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥
|| श्री स्वामी समर्थार्पण मस्तु||

॥ अध्याय दुसरा - कर्मयोग ॥

(गीति)

श्रीप्रभुगजाननाला, वरेण्य पुसतो पुढील प्रश्नास ।

१.

कथिलें ज्ञान नि कर्मा, यांतिल सांगा सुयोग्य एकास ॥१॥

गणपति म्हणे वरेण्या, सृष्टिस्थितिचे प्रकार हे कथिले ।

२.

प्रतियोग सांख्य यांना, कर्माला ते सुयोग्य विधि कथिले ॥२॥

विधिपरि कर्म न केलें, तर तो निष्क्रिय असाच होत असे ।

३.

कर्माच्या त्यागानें, त्याला सिद्धी मुळींच प्राप्त नसे ॥३॥

कर्मावांचून मानव, राहत नाहीं कदापि भूपा तो ।

४.

प्रकृतिगुणधर्मानें, सहजच घडतें स्वकर्म तो करितो ॥४॥

इंद्रियनियमन करुनि, करितो कर्मास चिंतुनी विषया ।

५.

मंदमती तो होतो, तुच्छहि होतो जगांत तो राया ॥५॥

इंद्रियनियमन करितो, मनही अवरी तयापरी जो तो ।

६.

होतो निरिच्छ योगें, करुनी कर्मास योग साधी तो ॥६॥

कर्म करुं नये ऐसें, भूपा इच्छूं नयेस यापेक्षां ।

७.

कर्मफलाची इच्छा, त्यजिणें उत्तम असेच त्यापेक्षां ॥७॥

देहस्थिति ही होते, कर्मापासून योग्य भूपा ही ।
कर्म न करितां तैसी, देहस्थिति मिळे न केव्हांही ॥८॥
मजसी कर्म न अर्पी, तो होतो बद्ध त्याच कर्मांनीं ।
कर्मीं निरिच्छ होउन, कर्माठायीं अलिप्तता मानी ॥९॥
कर्म मर्दपण करणें, ध्यानीं धरणें प्रमूख हें तत्त्व ।

८.

तुजला प्रामुख्यानें, सांगितसें हें गुपीतसें तत्त्व ॥१०॥
कर्मठ कर्म मदर्पणिं, दक्ष असे तो सुबद्ध होत नसे ।

९.

इच्छुनि कर्म करी तो, कर्मामध्येंच बद्ध होत असे ॥११॥
पूर्वी यज्ञासह ते, निर्मियले वर्ण मीं तयासंगें ।
यज्ञ करुनियां निर्मा, भूवरि आधीं प्रजाहि त्यायोगें ॥१२॥
कल्पद्रुमापरी हे, फळ देती ते सुयोग्यसें यज्ञ ।

१०.

यास्तव याज्ञिककर्मा, उत्तेजन दीधलें करुन प्राज्ञ ॥१३॥
जेथें यज्ञहि होती, तेथें येती समस्त ते देव ।
घेउन अन्नग्रासा, तोषित होती तिथेंच ते देव ॥१४॥
सुखवुन कर्मठ याज्ञिक, देती त्यांना सुयोग्यसें स्थान ।

११.

यास्तव याज्ञिककर्मा, दिधलें मीं तें तयांस प्रोत्सान ॥१५॥
तोषित होउन दिधल्या, इच्छित वस्तू सुयज्ञ कर्त्यांसी ।
मोबदला कर्त्यांनी, दिधला नाहीं सुशांत देवांसी ॥१६॥
मोबदला देती ना, यांना तस्कर असें म्हणावें कीं ।

१२.

यापरि गणेश वदती, भूपति ऐकें सुशांतचित्तें कीं ॥१७॥

हवनीय शेष अन्ना, भक्षिति ते होति कीं रहित पापी ।

१३.

अपुलेसाठिंच केवळ, पचविति तें अन्न भक्षुनी पापी ॥१८॥

विधिपासुन यज्ञाची, निपज असे तीमुळेंच देववर ।

१४.

निपजति अन्नापूर्वी, अन्नापासुन समस्त प्राणिवर ॥१९॥

विधियुक्त कर्म जनी तों, विधि आहे तो मदीय सुत आहे ।

१५.

यास्तव मी विश्वानें, यज्ञानें नी भरुन स्थित राहें ॥२०॥

अज्ञ असे जो मानव, इंद्रियसुख पावुनीच तो राहे ।

१६.

ज्ञानी मानव भूपा, भवचक्रांतुन सूटून मज पाहे ॥२१॥

अंतरबाह्यहि तृप्ती, ज्ञान्यांची ती सदैवशी असते ।

१७.

अंतरबाह्यहि आत्मा, तोषित असुनी निरिच्छमति असते ॥२२॥

कार्याकार्यांमाजी, पाहत नाहीं शुभाशुभा कांहीं ।

१८.

त्याला जगतामाजी, साध्य नसे ही उरेच ना पाहीं ॥२३॥

कर्मावरि आसक्ती, असणें हें देत ना च गति चांग ।

१९.

यास्तव कर्म करावें, अनसक्त असे मजसि हो गतीयोग ॥२४॥

कर्मत्यागापासुन, पावति मुनि नी सुविप्र सत्‌सिद्धी ।

२०.

कर्मावरि नासक्ती, यानें साधे सुलोकशी सिद्धी ॥२५॥

स्वकर्म करणाराचें, करिती जन तें त्वरीत अनुकरन ।

२१.

मानुन प्रमाण त्यांना, त्यापरि करिती स्वयेंच आचरण ॥२६॥

२२.

कर्म करीं मी भूपा, इच्छित नाहीं सुवस्तु वा स्वर्ग ।

व्हावी प्राप्त म्हणूनी, न करीं वर्तोत जाण जनवर्ग ॥२७॥

कर्म न करिं मी भूपा, आलस्यें युक्त होउनी जेव्हां ।

२३.

वर्ण समस्तहि ध्यानीं, गुंगुनि कर्में करीतना तेव्हां ॥२८॥

ऐसें झालें असतां, औपासक नष्ट होउनी जाती ।

२४.

नाशहि पावति भूपा, केला संकर सु-वर्ण मज म्हणती ॥२९॥

कामी मानव करितो, मूढपणें तें सहेतुकें कर्म ।

२५.

उपदेश त्यास व्हावा, यास्तव ज्ञानी अहेतुकें कर्म ॥३०॥

कर्मठ कर्म करीती, मूढपणें भेदबुद्धि ते असती ।

२६.

ते बुद्धिनाश करुनी, योगानें सर्व देत कर्मे तीं ॥३१॥

कर्म करावें भूपा, फलाभिसंधी त्यजून योगानें ।

पुढती तुजसी सांगें, ऐकें राया सुशांतचित्तानें ॥३२॥

मूढपणानें करितां, भेद नि ताठा जनीत कर्मे तीं ।

२७.

कर्माठायीं होतें, मीपण उपजे अशीच बुद्धी ती ॥३३॥

गुणकर्मविभागानें, जाणे जो योग विषय आत्मत्व ।

तो योगसाधनासी, पदार्थठायीं असक्त ना तत्त्व ॥३४॥

सत्त्वरजतमात्रीणीं, युक्त गुणांनीं अशी असे माया ।

२८.

तीतें मोहित होउन, फलइच्छेनें करीत कर्मा या ॥३५॥

शास्त्रावरती त्यांचा, नसतो विश्वास मुख्य कारण तें ।

२९.

स्वात्माद्रोहक होती, उल्लंघन करित नाच शास्त्रांतें ॥३६॥

ऐसेच वागती त्या, नाम असे जाण विश्ववेत्ते हें ।

तदुपरि परिसें भूपा, सुबोध करितों सुतत्त्व योगा हें ॥३७॥

ज्ञात्यांनीं नित्याचीं, कर्में करणें निमित्तशीं साचीं ।

अर्पावीं मजला तीं, माझें मी नी त्यजून मति हेची ॥३८॥

यापरि वर्ते मानव, परमगती ती त्वरीत तो पावे ।

३०.

चित्तीं धरुन ऐसें, भूपापरि त्या सदैव वर्तावें ॥३९॥

माझ्या बोधापरि ते, हेतू त्यजुनी सुवर्तती भक्त ।

३१.

कर्म करुनियां होती, नृपनाथा ते त्वरीत कीं मुक्त ॥४०॥

माझ्या बोधापरि ते, वागत नसती अजाण मानव ते ।

३२.

मम अरि जाणावे ते, होती मतिनष्ट भ्रष्ट आदि मानव ते ॥४१॥

ज्ञानेंयुक्त असुनहि, प्रकृतिपरि कर्म करुनिया राहे ।

३३.

प्रकृति प्रचीत पावे, त्यांची श्रद्धा अजाणशी आहे ॥४२॥

जे विषय इंद्रियांचे, त्यांमाजी काम क्रोध अदि असती ।

३४.

होऊं नयेच वश त्या, जीवात्मा नाश कारणा होती ॥४३॥
परधर्म दिसे सुगुणी, स्वीकृत करणें घडेच पापद हें ।
दिसतो स्वधर्म अगुणी, आचरणें तें सुपुण्यदायक हें ॥४४॥
स्वधर्म पाळुन भूपा, मरणें हें स्वर्गलोकिं हितकारी ।
परधर्म पाळुनी तो, मरणें हें अन्य लोकिं भयकारी ॥४५॥
यास्तव परधर्माला, अनुसरणें हें अयोग्य भूपा हें ।

३५.

स्वधर्मपालन करणें, योग्य असें बोधितों तुला मी हें ॥४६॥
भूपति वरेण्य यानें, पुशिलें प्रभुला मुनीस सुत सांगे ।
मुनिगण ऐकति प्रश्ना, ठेविति चित्तास त्यास्वयें जागें ॥४७॥
इच्छा नसतां होते, दुष्कर्माची बळेंच ती इच्छा ॥४८॥

३६.

कोण करवितो देवा, सांगें हें स्पष्टही असे इच्छा ॥४८॥
गणपति म्हणे वरेण्या, रज तम गुण हे अनुक्रमें जनिते ।
कामक्रोधादिक हे, मोठे पापी जनांस वशकर्ते ॥४९॥
तसले प्रकार परि ते, कर्म करविती म्हणून ते दोनी ।

३७.

अपुले द्वेषी शत्रू, ऐसें त्यांना सुनिश्चयें मानी ॥५०॥
माया जशी जगाला, बाष्प तसा उदक व्यापुनी राहे ।

३८.

वर्षा ऋतूंत रविला, व्याप्त जसा मेघ काम हा आहे ॥५१॥
इच्छात्मक काम असे, शूर जवा द्वेषकारि गुण पाहे ।

३९.

तैसाच पोषणाला, कठिण असे ज्ञान झाकुनी राहे ॥५२॥
मन बुद्धि इंद्रियांच्या, काम वसे आश्रयास भूपा तो ।

४०.

त्यांच्या साह्यें करुनी, मति नासुनि भुलवि काम ज्ञाना तो ॥५३॥

मन इंद्रियेंहि सारीं, नियमन करि नी अधींच विज्ञान ।

४१.

पापी काम तयांना, नाशक तो जिंकणेंच त्या म्हणुन ॥५४॥

इंद्रिय मन बुद्धी नी, आत्मा यांची अनुक्रमें आहे ।

ओळख होणें दुर्घट, जाणें हें तत्त्व सांगतों मी हें ॥५५॥

आत्मज्ञानें योगें, निश्चय करितो अधींच आत्म्याचा ।

४२.

जो कामरुप शत्रू, जिंकी तो ठाव परमपद साचा ॥५६॥

येणेंपरि भूपाला , सांगति तो कर्मयोग साद्यन्त ।

४३.

सूत मुनींना कथिती, दुसरा अध्याय ईशगीतेंत ॥५७॥

प्रभुकंठींही घाली, दुसरी माळा सुरेख दूर्वांची ।

तस्तम काव्यें प्रभुला, प्रिय वाटो कीं मयूरसूताचीं ॥५८॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

|| श्री स्वामी समर्थापर्ण मस्तु||

॥ अध्याय तिसरा - विज्ञानप्रतिपादनः ॥

(गीति)

गणेशपुराण यांतिल, गणेशगीता प्रसंग हा तिसरा ।
सूत मुनींना सांगति, गणपति सांगे नृपाल या तिसरा ॥१॥
गणपति म्हणे वरेण्या, पूर्वी जी प्रथम होत उत्पत्ती ।

१.

त्या वेळीं त्रिगुणात्मक, ब्रह्मा विष्णू महेश हे होती ॥२॥
ज्या योगानें तीनहि, मूर्ती होती जगांत निर्माण ।
त्या योगानें तीनहि, गुण वसती हरि हरादि विधि जाण ॥३॥
ऐसा विष्णू जाणुन, त्यासी जो मीं निवेदिला योग ।
विष्णूपासुन रविला, त्यापुढती त्या सुतास कथिं योग ॥४॥
वैवस्वत विष्णूचा, सूत असे त्या मनू असें म्हणती ।
त्यापासुन ऐकूनि तो, योग पुढें कीं मनी जगा कथिती ॥५॥
विज्ञानप्रतिपादन हा, योग असे तो परंपरा येत ।

२.

कथितों वरेण्य भूपा, प्रियकर माझा सुभक्त तूं होत ॥६॥
कालगतीनें भूपा, विश्वासासी तसाच श्रद्धेस ।

३.

झाला अपात्र म्हणुनी, गुप्तच होता बहूत तो दिवस ॥७॥
यापरि गुप्त असे तो, योग तुला सांगतों श्रवीं राया ।
हितकर फार असूनी, वेदांचें सार सर्व आहे या ॥८॥
पूर्वी तुजला कथिला, होता तो योग सांगतों ऐक ।

४.

झाला स्तब्धच भूपति, ऐकून ऐसें सुभाष्य क्षण एक ॥९॥
पुसतो भूपति प्रभुला, सुलीन वाचे पुढील प्रश्नांनीं ।
अपुला जन्महि झाला, श्रविलें मीं लिंगगर्भ या स्थानीं ॥१०॥
ऐसें असून म्हणतां, पूर्वी हा योग विष्णुला कथिला ।

५.

गूढार्थ स्पष्ट करुनी, म्हणतां हा सांगणें प्रभू मजला ॥११॥
गणपति भूपा सांगे, मज तुज झाले अनेक ते जन्म ।

६.

तुजला स्मरतच नाहीं, मजला स्मरती समस्त ते जन्म ॥१२॥
विष्णूआदी करुनी, मजपासुन ते समस्त सुर होती ।

७.

युगिं युगिं जन्मा येती, अंतरबाह्यहि मदीय ते विरती ॥१३॥
श्रेष्ठ असा ब्रह्मा नी, आहे तैसाच तो महादेव ।

८.

स्थावर जंगम सारें, विश्वहि मी कीं असेंच तें सर्व ॥१४॥
जनन मरण नसे तीं, अनादि आत्मा असेच ईश्वर मी ।

९.

त्रिगुणात्मक मायेचा, आश्रय घे जनन बहुत योनी मी ॥१५॥
जेव्हां अधर्म पसरे, धर्माचा ऱ्हास होतसे तेव्हां ।

१०.

साधू रक्षण करणें, दुष्टनिवारण करीतही तेव्हां ॥१६॥
यास्तव मजला लागे, जन्मुन यावें तदर्थ महिवरती ।

११.

नानाविध लीलांनीं दुष्टांचे नाश करुनि बहु रीती ॥१७॥
स्थापावें धर्माला, नाश करावा अधर्म हें कार्य ।

यास्तव अवतारुनी, भूवरि येणें तदर्थ हें राय ॥१८॥
मुनिगणसाधू यांचें, पालन करणें प्रमूख हें कार्य ।
वर्णाश्रमधर्माला, रक्षावें हें अधींच जनकार्य ॥१९॥
युगिं युगिं अवतरणें हें, जाणे जो त्या त्वरीत अवतारा ।
१२.
त्याला जन्म पुन्हा कीं, येतच नाहीं म्हणून मुक्त खरा ॥२०॥
ताठा ममता सोडुन, जाणे जो कर्म वीर्य ममरुपा ।
१३.
तो मुक्त सत्य होतो, जन्म न त्याला पुन्हां न ये भूपा ॥२१॥
निर्भय निरिच्छ असुनी, मजवर श्रद्धा करुन आश्रय ते ।
१४.
ज्ञानें तपेंच पावन, होउन येती समीप माझ्या ते ॥२२॥
ज्या ज्या भावें मजला, सेविति ते ज्ञानमुक्तसे योगी ।
१५.
तैशी तैशी त्यांना, फलप्राप्ती मी त्वरीतशा मार्गी ॥२३॥
माझे अनुयायी जे, होती ते मदिय मार्ग अनुसरती ।
१६.
अपुल्या व दुसऱ्यांच्या, कर्मांमाजी समानसे असती ॥२४॥
जे जे मानव करिती, या लोकीं जें सहेतुकें कर्म ।
त्या कर्मानें तोषित, इच्छितसे देव होति हें वर्म ॥२५॥
देती त्वरीत त्यांना, कर्माचें तें सुयोग्य फल राया ।
१७.
ऐकें पुढील भाषण, श्रवण करीं बा सुशांत राहुनियां ॥२६॥
सत्त्व-रज-तमापासुन, या लोकीं चार वर्ण निर्मियले ।
१८.

या वर्णांचें मिश्रण, कथितों तुजला समग्र तें पहिलें ॥२७॥
परंतु कर्मापासुन, जे गुण होती जनीत त्यांनीं ते ।

१९.

नित्य अलिप्त नि ईश्वर, मजसी बुधजन आणिक ते ॥२८॥
कर्ता आणि अकर्ता, म्हणती ऐसें अनेक नामांनीं ।
नामें प्रमूख माझीं, ऐकें भूपा सुशांत कर्णांनीं ॥२९॥
निरिच्छपणिं जो जाणे, अपुल्याला कोण आपण आहोंत ।

२०.

तो कर्मबंधनानें, होतच नाहीं सुबद्ध म्हणतात ॥३०॥
यास्तव पूर्वींचें तें, कर्म करीती मुमुक्षुजन सारे ।
कर्म प्राधान्य असें, मानिति तें तत्त्व साच भूपा रे ॥३१॥
ज्याला अज्ञानाचें, बंधन आहे सहेतुकें भव हा ।
ऐसें जाणून येतां, होतो तो मुक्तकारणीं या हा ॥३२॥
कारण ज्या ठायीं ते, बुद्धी कूशल महर्षिही भुलती ।
(गणेशगीता श्लोक २१ व २२)

यास्तव कर्म अकर्महि, तुजला कथितों सुबोधशा रीती ॥३३॥
कर्म अकर्म नि तिसरें, विकर्म यांचें मुमुक्षुंनीं तत्त्व ।
तिनीं समजुन घेण्या, योग्य असें सांगतों पुढें तत्त्व ॥३४॥
या तीनीं कर्मांची, आहे गति ती बहूत गंभीर ।

२३.

आहेस भक्त यास्तव, कथितों तुजला समर्थ साच तर ॥३५॥
जें ज्ञान क्रियेमाजी, अक्रियतेचें असें असे तें हें ।
अक्रिय गोष्टीमाजी, क्रिय गोष्टींचें दिसोन येतें हें ॥३६॥
ऐसें ज्ञान जयाचें, कर्म करुनिही अकर्मसें समजे ।

२४.

इहलोकांत तयांचें, कर्मापासून मुक्त तो समजे ॥३७॥

कर्मांकुर याच्या जो, कर्मारंभ करी वियोगानें ।

२५.

ज्ञाते म्हणती आहे, सक्रिय तो तत्त्वदर्शि या ज्ञानें ॥३८॥

साधनविरहित मानव, तृप्त निरंतर त्यजील फल हेतू ।

२६.

ऐसें कर्म करी जयिं, तयिं लाभे फल सुयोग्य जाणें तूं ॥३९॥

त्यागी निरिच्छ मानव, आत्मा जिंकी जरी करी कर्मे ।

२७.

त्यापासुन तरि पापी, नच होई तो करुनियां कर्मे ॥४०॥

मत्सर द्वेषहि दोनी, सोडुन हे भाव सर्वदा सम त्या ।

सिद्धि असिद्धी दोनी, मानी मानव करुन कर्मा त्या ॥४१॥

कर्म करुनियां मानव, बद्ध न होई मिळेल फळ त्यांत ।

२८.

तोषित राहे मानव, त्या योगें भूपती तुला कथित ॥४२॥

विज्ञानयुक्त ज्ञानी, सर्वस्वीं विषय मुक्तसा आहे ।

२९.

याज्ञिक कर्म तयाला, बाधक नोहे सुलीनता लाहे ॥४३॥

याज्ञिक अग्नी आणिक, होमाचे नी तसेच हवनाचे ।

अर्पिति मजला द्रव्या, ब्रह्माला पावतें नृपा साचें ॥४४॥

कारण कर्म असें तें, ब्रह्मार्पण बुद्धिनेंच तें करिती ।

३०.

यास्तव कर्माठायीं, याज्ञिक ते सर्वदा नृपा रतती ॥४५॥

कांहीं योगी दैवा, मानिति साचे तयास हा यज्ञ ।

३१.

कांहीं योगी अग्नी, ब्रह्माला रुपधारिसा यज्ञ ॥४६॥

निग्रहिरुपी अग्नी, त्यामाजी हवन इंद्रिया करिती ।

३२.

इंद्रियरुपी अग्नी, त्यामाजी विषय ते हवी देती ॥४७॥

पंचप्रान नि इंद्रियं, यांचीं कर्में समर्पिती कांहीं ।

३३.

ज्ञानें प्रकाशरुपी, आत्मा अग्नीच मानिती त्यांही ॥४८॥

द्रव्यें तपें नि कोणी, स्वाध्यायानें मदीय पूजन हें ।

३४.

करिती तसेंच यति ते, ज्ञानानें यजन करिति भूपा हें ॥४९॥

प्राणांत अपानाची, गति तैशी ती निरोधिती ज्ञानी ।

अपान वायूमध्यें, प्राणाची ती निरोधती ज्ञानी ॥५०॥

प्राणायाम म्हणावें, भूपा या नियमबद्धशा कृतिला ।

सांगेन अतां पुढें ती,ऐकें साद्यंतशा पुढें विधिला ॥५१॥

प्राणादिक वायू हे, जिंकुनि गतिचें तयांत तें हवन ।

करितात यज्ञ ऐसा, त्यायोगें पाप नाश तें करुन ॥५२॥

नाना प्रकार परिंनीं, ज्ञानी करिती बहूतसें यजन ।

३५/३६.

यज्ञीय शेष भक्षुनि, ब्रह्मपदालागिं पावती यजुन ॥५३॥

यज्ञ करित जे नाहीं, त्यांना हाही मिळेच ना लोक ।

३७.

त्यांना मिळेल कोठुन, तदितर दुसरा मिळेल का लोक ॥५४॥

वेदानें कथिलेले, कायिक वाचिक तृतीय मानसिक ।

३८.

जाणुन घेउन तीनी, करितां तूं मुक्त होसि हें ऐक ॥५५॥
साऱ्या यज्ञांमाजी, मान्य असे ज्ञानयज्ञ मज राया ।
मोक्षाला साधन तो, नाशक आहे समस्त कर्मां या ॥५६॥
नाशुन कर्मां साऱ्या, मोक्षाला ज्ञानयज्ञ नेत असे ।

३९.

यास्तव त्याला जाणुन, करणें अभ्यास सर्वदा परिसें ॥५७॥
सत्पुरुषांना वंदुन, सेवुन नंतर पुसे तयां ज्ञान ।

४०.

तत्त्वज्ञानी असती, सांगति सत्वर सुयोग्यसें ज्ञान ॥५८॥
नाना संग करी जो, सेवित नाहीं कधींच संतांस ।

४१.

तो बद्ध असा होतो, भवपाशानें सदैव हें परिस ॥५९॥
सद्गुण प्राप्ती होते, साधुसमागम घडे सदा राया ।

४२.

दुःखें नाशुन सारीं, इहपरलोकीं स्वहीत साधाया ॥६०॥
आहेत सुलभ सारीं, इतर तशीं साधनें करायास ।
साधुसमागम दुर्लभ, आहे यास्तव करी प्रयत्नास ॥६१॥
साधूंपासुन लाधे, ज्ञान खरोखर सुबोधसें राया ।

४३.

बंधन पावत नाहीं, भवपाशांनीं अनेक कर्मां या ॥६२॥
इतुकें झाल्यानंतर, ज्ञानानें सर्व भूत आत्म्यांत ।

४४.

दिसती मनुजा ऐकें पापी असुनी तरीहि तो मुक्त ॥६३॥
जैसा अग्नी भस्मचि, या लोकींच्या प्रसिद्ध वस्तूंचें ।

४५.

करितो त्यापरि तैसा, ज्ञानाग्नी हा घटीत कर्मांचें ॥६४॥
ज्ञानाइव दुसरी ती, वस्तू पावत नसेच भूपा ही ।

४६.

ज्ञानाच्या योगानें, कांहीं कालें स्वआत्मता लाही ॥६५॥
भक्तीयुक्त असा तो, इंद्रियं जिंकी तयास हो ज्ञान ।

४७.

कांहीं कालें करुनी, सत्वर मोक्षास नेतसे ज्ञान ॥६६॥
भक्ती श्रद्धाविरहित, संशयवृत्ती असे सदा जो तो ।

४८.

प्राप्ती कल्ल्याणाची, नाहीं नी लोक दोन अंतर तो ॥६७॥
आत्मज्ञानी रत जो, संशयवृत्ती समूळ मावळली ।

४९.

कर्मे करीत असतां, बंधनकारक न हो कदा काळीं ॥६८॥
संशयरुपी ऐसें, अंतस्थहि तो असोन अज्ञानी ।

५०.

नाश करितसे योगी, तो त्यासी ज्ञानरुप खड्गांनीं ॥६९॥
विज्ञानप्रतिपादन हा, गणेशगीता तृतीय अध्याय ।
संपूर्ण असे झाला, करितों अर्पण प्रभूकृपा होय ॥७०॥
कवनेंरुपी शमि ती, अर्पी प्रभुला सुलीनसा दास ।
मोरेश्वरसुत नमितों, साष्टांगें करुन पादकमलांस ॥७१॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

|| श्री स्वामी समर्थार्पण मस्तु||

॥ अध्याय चौथा - वैधसंन्यासयोग ॥

(गीति)

हे देवा आपण जें, त्यागावें नी स्वकर्म करण्यास ।
ऐसें दोनींविषयीं, सांगितलें तें मला कळायास ॥१॥
कळलें दोनींविषयीं, परंतु त्यांतिल सुयोग्यसें सांगें ।
१.
श्रेयस्कर तें असुनी, निश्चितसें एक ठरवुनी वागें ॥२॥
देव म्हणे नृपनाथा, कर्मांचा त्याग आणि स्वीकार ।
२.
मोक्षास साधनें हीं, योग्य परंतू करीन स्वीकार ॥३॥
जो भेदबुद्धिपासुन, होणारें दुःख सोशितो सारें ।
न करि द्वेष नि इच्छा, तो त्यागी सौख्य सर्वदा सारें ॥४॥
बंधापासुन होतो, तत्कालीं मुक्त मनुज हे राया ।
३.
ऐकें पुढील गोष्टी, त्यापरि वागें सुबोध परिसे या ॥५॥
अल्पसमंजस आणिक, अज्ञानी त्याग आणि स्वीकार ।
मानिति फलेंहि त्यांचीं, अलग अशीं असति जाण साचार ॥६॥
असति समंजस मानव, दोनींतुन एक मानिती प्रमुख ।
४.
वर्तति त्यापरि भूपा, मिळविति फल हें तसेंच हें देख ॥७॥
जें फल त्यागापासुन, मिळतें तें योग साधुनी मिळतें ।
५.
योगास कर्मसंग्रह, म्हणती तो योग जाण तो त्यातें ॥८॥

कर्माच्या त्यागाला , ज्ञाते म्हणती न त्यास संन्यास ।
इच्छारहीत कर्मे, करितो त्यालाच वदति संन्यास ॥९॥
येणेंपरि वर्ते जो, तो होतो ब्रह्मरुपसा योगी ।

६.

ज्ञात्यांचें हें आहे, सांगे मत तें सुभक्त तुजलागीं ॥१०॥
योगाविषयीं उत्सुक, आत्मा केला तदर्थ वश ज्यानें ।
चित्ताची शुद्धी नी, जिंकुन इंद्रियं समस्तही त्यानें ॥११॥
केलें कर्म तयानें, अलिप्त राहे करुन कर्मांसी ।

७.

ज्ञाते तयास म्हणती, मीही म्हणतों तयास संन्यासी ॥१२॥
जे कर्म करुन आपण, केलें आहे असें न मानीती ।
मन आणिक इंद्रियें हीं, एकादश तीं स्वकर्म करिताती ॥१३॥
ऐसा जो वागे तो, भूपा समजें तयास तूं योगी ।

८.

तो तत्त्वविदहि असतो, विशेष गुण-युक्तसा असे योगी ॥१४॥
इंद्रियकृत कर्माला, जो अर्पी तो करुन कर्मासी ।
नोहे लिप्त तयाला, ज्ञाते म्हणतात यास संन्यासी ॥१५॥
सूर्याचें बिंब जसें, दिसतें उदकामधेंच सर्वांसी ।

९.

उदका लिप्त न होई, तैसा मिश्रित सुपुण्य अघ ऐसी ॥१६॥
केवळ योगी जन जे, इच्छा सोडून स्वबुद्धि शुद्ध अशी ।
धारण करुन ते हे, याच प्रकारें करुन कर्माशीं ॥१७॥
काया वाचा बुद्धी, कर्मेंद्रियं नी मनेंचि कर्मांसी ।

१०.

करिती योगीजन जे, कथितों भूपा तुला कळायासी ॥१८॥
जो योगहीन मानव, फलइच्छेनें करीतसे कर्म ।

११.

तो कर्मबद्ध होतो, दुःखानें पावतो कथीं वर्म ॥१९॥
स्वमनें योगी त्यजुनी, सारीं कर्में सुखास तो मिळवी ।

१२.

उत्तम नगरीं राहून, अपुल्यापरि तो जनांसही शिकवी ॥२०॥
मीही कोणा ठायीं, कर्तृत्वादी क्रिया न निर्माण ।
संपर्क तया बीजा, केल्या गोष्टी कदापि न च जाण ॥२१॥
शक्तींच्या योगानें, घडती गोष्टी अशा सहाजीक ।

१३.

अवधान पुढें द्यावें, प्रियकर भक्ता सुबोध हा ऐक ॥२२॥
मी विभु आहें भूपा, कोणाच्याही शिवें न पुण्यास ।
तैसेंच पाप न शिवे, कथितों भक्ता तुला कळायास ॥२३॥
मोहानें मोहित ते, अज्ञानें मूढ होति मोहित वा ।

१४.

नसती समर्थ राया, समजाया वरिल बोध अह उणवा ॥२४॥
ज्याचें आत्म्यावरचें, विवेक करुनीच नष्ट अज्ञान ।

१५.

होतें असेंच त्याचें, सूर्यापरि तें विकासतें ज्ञान ॥२५॥
ज्यांची माझे ठायीं, निष्ठा असते सदैव चित्तांत ।

१६.

माझे ठायीं ज्ञानें, रत असती ते अजन्म होतात ॥२६॥
विज्ञान-युक्त ज्ञानी, पाहति गो गजादि श्वानास ।
तैसेच पाहती ते, द्विज चांडालहि समस्त जातींस ॥२७॥

ऐसे ज्ञानि महात्मे, मानावे वा तसेच पंडित ते ।

१७.

गणपति वदती भूपा, ऐकें पुढती सुजाण बोधातें ॥२८॥

दोषरहितसे असुनी, सर्वत्रहि ते समान जो बघत ।

१८.

मिळविति ब्रह्मास अशा, त्यांना हें विश्व सर्व वश होत ॥२९॥

ऐसा मानव साधी, जीवन्मुक्ती करुन वर्तन हें ।

त्यातें योगि म्हणावें, जाणें भूपा सुबोध वचनीं हें ॥३०॥

सम-बुद्धीचा असतो, जाणुन ब्रह्मास आश्रया करि जो ।

आवडती नावडती, प्राप्ती होतां समान मानी जो ॥३१॥

त्याची बुद्धि न पावे, हर्षातें वा तसेंच द्वेषातें ।

१९.

कथितों सुबोध तूंतें, ठेवुन चित्तांत वागणें सुमतें ॥३२॥

भूपति वरेण्य पुसतो, त्रैलोकीं बा तसेंच सुरलोकीं ।

काय असें सौख्यातें, सांगा देवा कृपा करा भाकी ॥३३॥

कारण आपण आहां, समस्त विद्या सुपूर्णशा ज्ञाते ।

२०.

यास्तव विनवीं देवा, प्रश्न करा उघडासा कळायातें ॥३४॥

गणपति म्हणे वरेण्या, असती जे स्वात्मठायिं आसक्त ।

तैसेच तुष्ट असती, मुदितहि असती सुखांत अनुरक्त ॥३५॥

त्यांचे सुखनाशातें, पावत नाहीं नृपा असें समजें ।

२१.

जें सुख विषयांमाजी, तात्कालिकसें परंतु नच समजे ॥३६॥

विषयांपासुन सौख्यें, होती तीं जनन नाशशीं युक्त ।

२२.

दुःखाकारण होती, यास्तव ज्ञाते न होति आसक्त ॥३७॥
कायेपासुन क्रोधा, दूर करी जो तयास जिंकाया ।

२३.

यत्न करी तो होतो, पात्र सुखा त्या चिरायु भोगाया ॥३८॥
निष्ठा हृदयीं झाली, ज्ञानानें जो प्रकाश हृदयांत ।
पाडी तसाच गेला, संशय ज्याचा विरुन हृदयांत ॥३९॥
जो सर्वां भूतांचें, हित करितो तो सदैव ब्रह्मपदा ।

२४.

मिळवी सत्वर जो त्या, म्हणणें ज्ञाता नृपाळ हेच सदा ॥४०॥
शम-दम-युक्त असूनी, कामादिक शत्रु जिंकले साही ।

२५.

आत्मज्ञानी शोभति, ब्रह्मपदीं ते सुयोग्यसे पाहीं ॥४१॥
सोडुन समस्त विषयां, असनावरि बैसुनी वरी नजर ।

२६.

लावुन बैसे त्याला, प्राणायामक सुनाम मान्यवर ॥४२॥
प्राणापाना यांचा, रोध असे त्यास नाम शास्त्रांत ।

२७.

ऋषि प्राणायाम असे, म्हणती त्यांचे प्रकार त्री असत ॥४३॥
उत्तम मध्यम लघु हे, प्राणायामा प्रकार ते तीन ।

२८.

बारावर्णी भेदां, लघु म्हणती योगशास्त्रिं ते निपुण ॥४४॥
चोविसवर्णी मध्यम, उत्तम आहेत वर्ण छत्तीस ।

२९.

ज्यांत अशा यामांसी, करिती ते पावतीच सिद्धीस ॥४५॥
सिंह व्याघ्र मतंगज, यांना करिती सुलीन मानव ते ।

३०.

प्राणापानां यांना, साध्य करावें तयापरी त्यातें ॥४६॥

जैसे सिंहादिक ते, वश केले कीं न पीडिती कवणा ।

३१.

प्राणायामें दोनी, अघ दाहुन रक्षिती तनु जाणा ॥४७॥

जैसें उपरी वरती, चढुनी जावें अनुक्रमें पाथें ।

३२.

तैसे वायुहि दोनी, वश करणें हें उचीतसें येथें ॥४८॥

पूरक रेचक कुंभक, करुनी वायू प्रमूखशा नाडीं ।

अभ्यासावें भूपा, तीनहि जाणुन घेइ त्या नाडीं ॥४९॥

प्राणापानें कळती, भूत भविष्यहि समस्त या गोष्टी ।

३३.

ऐसा ज्ञाता होतो, भूपा ऐकें प्रसिद्ध ये सृष्टीं ॥५०॥

द्वादशवर्णीं उत्तम, प्राणायामास योजिती योगी ।

३४.

एकागर दोन अशा, सिद्धिसी धारणा करित योगी ॥५१॥

साधे योग तयांना, म्हणुनी योगीश धारणा नित्य ।

अभ्यासतात यास्तव, ऐकें भूपा सुभक्तिनें योग्य ॥५२॥

योग असा साधुन तो, त्रिकाळ गोष्टी घटीतशा जाणें ।

३५.

त्रैलोक्य त्यांस वश तें, होतें हें योग साधुनी जाणे ॥५३॥

ऐसे योगी असती, जग सारें ब्रह्मरुप चित्तांत ।

मानिति सदैव भूपा, ऐकें त्यांची स्थिती करीं श्रूत ॥५४॥

संन्यास योग दोनी, समान देती फळें अशीं मनुजा ।

३६.

ऐकें पुढील बोधा, सांगतसें तूं सुभक्तसा ओजा ॥५५॥
त्रैलोक्याचा स्वामी, व्यापुन आहें तयास मी एक ।
कर्मांचें फल दाता, हितकर्ताही जगांत मी एक ॥५६॥
ऐसें जाणुन मजला, जो भजतो तो सदैव भूपा हे ।

३७.

तो मुक्तीला पावे, सांगतसें मी तुलाच गीता हें ॥५७॥
चौथा प्रसंग यासी, नाम असे वैधयोग संन्यास ।
झाला पूर्ण असे हा, गणपति सांगे सुभक्त भूपास ॥५८॥
नमुनी सज्जन यांना, कथिली रचुनी स्वकाव्य ही गीता ।
चौथा प्रसंग येथें, समाप्त झाला गणेशशी गीता ॥५९॥
मोरेश्वरचरणाला, रचुनी अर्पीं यथामती गीतें ।
मोरेश्वरसुत म्हणतो, मानुनि घ्यावीं यथारुची शीतें ॥६०॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥
|| श्री स्वामी समर्थार्पण मस्तु||

॥ अध्याय पाचवा - योगावृत्तिप्रशंसनः ॥

(गीति)

गणपति म्हणे वरेण्या, श्रौतःस्मार्तादि कर्म करिं नित्य ।
फलइच्छारहित अशीं, मात्र करावीं सशास्त्रशीं विहित ॥१॥
न करी कर्म असा जो, योगाच्या आश्रयीं सदा योगी ।

१.

त्यापेक्षां कर्माचें, जो फल नेच्छीत श्रेष्ठसा योगी ॥२॥
योगप्राप्तीकरितां, कर्म असे योग हेंच साधन हें ।
सांगतसें भूपा हें, साध्य करायास हेतु हा आहे ॥३॥
इंद्रियनिग्रह करणें, शांती धरणें प्रमूख हे दोन ।

२.

हेतू साध्य करावे, ऐकें योगास योग्य गा जाण ॥४॥
विषयांचें चिंतन हें, करुनि करी कर्म सर्वदा जो तो ।
अपुला आपण वैरी, होतो तें तत्त्व सांगतों श्रविं तो ॥५॥
विषयांविषयीं राहे, निरिच्छ ऐसा करीतसे कर्म ।

३.

योगाची सिद्धी त्या, लाभे भूपा प्रमुखसें वर्म ॥६॥
मुक्ती आणिक बंधन, तैशीं द्वंद्वें अरी नि मित्र अशीं ।

४.

आत्म्याचें साहाय्य तयां, असतें नसतें अनात्मया ऐशीं ॥७॥
सुख दुःख साधु मानव, आणिक शत्रू तसेच मित्र अशीं ।
काष्टस्सुवर्ण आणिक, द्वेषी उद्विग्नमान युग्म अशीं ॥८॥
इत्यादी ठायासी, समबुद्धीनेंच पाहती जे ते ।

आणिक निजात्म तैसें, असति जितेंद्रिय सुयोग्य भूपा ते ॥९॥
मोठे ज्ञानी असुनी, असती विज्ञानयुक्त भूपा ते ।
योगाभ्यासासाठीं, योग्य निरंतर सुदक्ष असती ते ॥१०॥
योगाभ्यासासाठीं, निषिद्ध सांगें स्थळें नृपा ऐक ।
५-६
चित्त व्यग्र बुभुक्षित, व्याकुळ तापस श्रमीक नर ऐक ॥११॥
अतिशीत उष्ण काळीं, योगासी समय योग्य नाहींत ।
७.
योगासि योग्य नच जल, वायू वन्ही समीपसा प्रांत ॥१२॥
जेथें ध्वनि ऐकाया, येतो स्थल नी श्मशान गो-स्थान ।
भिंतीसमीप आणिक, शुष्क-तरु ध्वनिसयुक्तसें स्थान ॥१३॥
अग्नी वापी नदि नी, वारुळ संनिध करुं नये योग ।
८-९.
मोठा पडीत वाडा, पिशाच्च वसती करुं नये योग ॥१४॥
योगाभ्यासक याला, कळलें नाहीं वरील ते दोष ।
त्याला विकार होती, ऐक वरेण्या कथीतसें दोष ॥१५॥
वाटे शरीर जड हें, ज्वर आला कीं मनास विस्मरण ।
१०.
तैसेंच मांद्य आलें, वाचा बसली बधीर हो कर्ण ॥१६॥
यास्तव योगाभ्यासक, यांनीं जर दोष टाकिले नच हे ।
किंवा जरि यांविषयीं, आळस केला तरीहि सत्वर हे ॥१७॥
स्मृति-विभ्रमादि सारे, दोषहि जडती सनिश्चयें बा गा ।
११.
यास्तव सावध ऐकें, बोध असा हा अधींच हो जागा ॥१८॥
योगाभ्यासक यांनीं, बहु खाणें नी त्यजून उपवास ।

मित खाणें योग्य तया, निद्रेच्याही तशाच नियमांस ॥१९॥
इच्छा सोडुन साऱ्या, इंद्रिय-नियमन करुन वर्तावें ।
१२.
निद्रा-अहार दोनी, बेतानें ठेवुनी व वर्तावें ॥२०॥
यापरि हळुहळु शांती, मिळवावी योग्य साधनासाठीं ।
१३.
भूपा सावध ऐकें, सांगें ज्या मी पुढील त्या गोष्टी ॥२१॥
जिकडे तिकडे धावे, आवरुन मन तें त्वरीत वश करणें ।
१४.
आहे चंचल मोठें, यास्तव त्याला अधींच आवरणें ॥२२॥
येणेंपरि वर्तुन तो, योगी मिळवी सुयत्नशी सिद्धी ।
१५.
अपुल्यामाजी जग हें, पाहे तैसीच मूर्ति जगिं बुद्धी ॥२३॥
योगें करुन मजला, पाहे जो तो तयास मी पावें ।
१६.
तो मजला नी मीही, त्याला भूपा कधीं न विसरावें ॥२४॥
क्षुत् तृष्णादी द्वंद्वें, सुखदुःखहि तोष-द्वेष हीं राया ।
अपुल्यापरीच होती, समस्त भूतें तशीच मम काया ॥२५॥
ऐसा योगी मजला, सर्वव्यापक असे सदा पाहें ।
१७-१८.
मत्ठायीं भाव असा, जाणुन ब्रह्मादि वंद्य तो हो हें ॥२६॥
भूपति वरेण्य पुसतो, गणपतिसी प्रश्न आणखी जे ते ।
योग-द्वय साधाया, कठिण असें वाटतें प्रभू मातें ॥२७॥
मन हें चंचल आहे, निग्रह करणें बहूत यास्तव हें ।
१९.

पुसतो सुलीन वाचे, व्हावें कैसें मला कथा तें हें ॥२८॥
गणपति म्हणे वरेण्या, मन अवराया बहूत तें कठिण ।
ऐशा मनास अवरुनि, जो तो होतो स्व-मुक्त भव जाण ॥२९॥
अरघट्ट घडयाळाइव, चाले भवचक्र या जगामाजी ।

२०.

अवरुन मनास होतो, योगी हा पूज्य मानवां गाजी ॥३०॥
विषयी करवे ज्याला, कीलक त्याला स्व-कर्म जें त्यातें ।

२१.

ऐशा भवचक्रासी, तोडाया योग्य नरच कामुक ते ॥३१॥
चंचल मन जिंकाया, संतांचि संगति नि वैराग्य ।
गुरुचा प्रसाद आणिक, भोगाविषयीं निरिच्छ तो योग्य ॥३२॥
अतिशय दुःखद स्थितिही, मन जिंकाया अणीक कारण ती ।

२२.

होतें भूपति ऐकें, इतुक्या गोष्टी सुयोग्यशा होती ॥३३॥
किंवा अभ्यासानें, वश करणें योग-सिद्धिसी मन हें ।

२३.

मन आवरल्यावांचुन, दुर्लभ आहेच योगप्राप्ति हे ॥३४॥
वरेण्य भूपति वदतो, हे देवा योगभ्रष्ट जे होती ।
त्याला कवणा लोकीं, प्राप्ती होते तशीच गति प्राप्ती ॥३५॥
कैसी फलप्राप्ती तया, होते हे प्रश्न संशयी मतिनें ।

२४.

पुसतो सुलीन होउन, निरसा हे बुद्धियुक्तशा स्वमनें ॥३६॥
गणपति म्हणे वरेण्या, योगी होतो स्व-भ्रष्ट कर्मासी ।
उत्तम देह धरुनियां, स्वर्गाचे भोग भोगुनीच इहवासी ॥३७॥
उत्तम कुलांत जन्मति, योगी ऐसे नृपा गती त्यांसी ।

२५-२६.

नंतर पूर्वी स्वीकृत, कर्मापरि योगि योग्य पुण्यासी ॥३८॥
नरकीं कधीं न जाती, ऐकें भूपा पुढील कथनासी ।
विधियुक्त कर्म करि जो, सु-तपी ज्ञानी बहूतसा यासी ॥३९॥
याहुन श्रेष्ठच योगी, अत्युत्तम भक्ति-युक्तसा भक्त ।

२७.

ऐसी योगप्रशंसा, कथिली पंचम तुला समासांत ॥४०॥
पंचम माला अर्पीं, प्रभु-कंठासी करुन कवनांची ।
सेवावी दासाची, प्रियकर वाटो प्रभूस ते साची ॥४१॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥
|| श्री स्वामी समर्थार्पण मस्तु||

॥ अध्याय सहावा - बुद्धियोगः ॥

(गीति)

गणपति म्हणे वरेण्या, सांगें तुजला प्रसिद्धसा योग ।
बुद्धीयोग असे हा, ऐकें राया सुयोग हा सांग ॥१॥
गणपति म्हणे तयाला, जरि तूं घेसी कळून मम तत्त्व ।

१.

माझी ओळख होतां, मुक्तीला पावशील तें तत्त्व ॥२॥
कळण्यास योग्य ऐसें, नाहीं दुसरें सुसाध्यसें इतर ।

२.

लोकहितास्तव तुजला, सांगतसें मी श्रवीं नृपा चतुर ॥३॥
आधीं प्रकृति माझी, जाणावी नी मलाहि जाणावें ।

३.

माझें ज्ञान तुला तें, होतां विज्ञानरुप धन पावे ॥४॥
अग्नी अकाश वायू, रवि शशि आणी अहंकृती चित्त ।

४.

बुद्धि नि होता हविही, एकादश मदिय प्रकृतीच त्यां असत ॥५॥
जीवित्याला पावे, व्यापक आहे त्रिलोकिं ती साची ।
प्रकृति आहे समजे, जन्मा येणें तसेंच मरणेंची ॥६॥
ऐसें बोलति मुनि हें, ऐकें राया मदीय वचनातें ।

५।६.

सृष्टि-स्थिति-लय-पालन, होतें हें माय-पुरुष युग्मातें ॥७॥
वर्णाश्रमधर्मानें, वर्ते जो वा स्वपूर्वकर्मानें ।

७.

ऐसा तो विरळा गत, जाणतसे मदिय तत्त्व यत्नानें ॥८॥
केवळ मजसी पाहे, अन्यत्रहि लक्ष देत न च जो तो ।
८.
यत्नें करुन माझें, दर्शन घेई सदैव योगी तो ॥९॥
जगतीं सुगंधरुपें, अग्नीमाजी सतेज रुपानें ।
९.
उदकीं रसरुपानें, सूर्याठायीं बघे प्रकाशानें ॥१०॥
येणेंपरि जो पाहे, बुद्धीदिक नी समस्त वस्तूंत ।
असती धर्म तसतसे, जाणे तो मदिय रुपसें बघत ॥११॥
माझेपासुन झाले, जनित असे ते विकार बा तीन ।
१०.
त्यांचे ठायीं मजला, पाहतसे योगिराज तो लीन ॥१२॥
मायेनें मोहित जे, पापीजन ते मला न ओळखती ।
११.
माझी तीन विकारी, प्रकृति ते तीन लोक भुलताती ॥१३॥
जो तत्त्व मदिय जाणुन, मुक्तहि होतो नृपावरा योगी ।
१२.
बहु जन्मांनीं जाणुन, मोहाला सोडितो असा योगी ।
जे अन्य देव भजती, ते जाति त्या तदीय लोकांस ।
ज्या बुद्धीनें मजसी, भजती त्यांची सुपूर्ण करि आस ॥१५॥
मी सर्वांना जाणें, परंतु मजला कुणीहि न जाणे ।
ऐसी जनरीतीही, कथितों भूपा तुला तिही जाणें ॥१६॥
अव्यक्त असा जो मी, व्यक्तहि होतां न जाणती मजला ।
१३।१४.
ते काम मोहव्यापक, असती मानव कथीत हें तुजला ॥१७॥

तैसेंच पापकर्मी, अज्ञानी असति त्यांस प्रत्यक्ष ।

१५.

न दिसे त्यांना मी कीं, जाणें भपा श्रवार्थ दे लक्ष ॥१८॥

जो भक्तियुक्त असुनी, मदीय स्मरुनी त्यजीतसे प्राण ।

१६.

त्याला मदिय कृपेनें, जन्म नसे आणखी नृपा जाण ॥१९॥

ज्या ज्या देवा स्मरतो, त्या त्या लोकाप्रतीच तो प्राणी ।

१७.

जातो भूपति ऐकें, मदिय असेही खरोखरी वाणी ॥२०॥

रुपें अनेक नटतो, रुचिर अशा त्या रुपास कीं ध्यावें ।

ज्यापरि अनेक सरिता, मिळती सिंधूस ऐक्यजल व्हावें ॥२१॥

कवणहि मार्गे जावें, ध्यावें मजला सुभक्तिनें नित्य ।

१८.

पावे मदीय स्थाना, हें जाणोनी सुबोधसा सत्य ॥२२॥

ब्रह्मा विष्णू शिव नी, इंद्रालाही भजोन त्या लोकीं ।

जातो परंतु परते, सरतां पुण्यास जनुन ये लोकीं ॥२३॥

भजतां मजला भावें, मज लोकाला त्वरीत ये भक्त ।

१९.

परते नच या लोकीं, राहे तेथें सदैव हो मुक्त ॥२४॥

जो भक्तीनें मजला, भजतो त्याचाच योग नी क्षेम ।

२०.

चालविं सदैव भूपा, हें आहे मदिय कार्य नी नेम ॥२५॥

मानव जन्मुन येतां, त्याला गति असति मुख्य या दोन ।

शुक्लगती नी दुसरी, गति आहे कृष्ण नाम या दोन ॥२६॥

शुक्लगतीनें होतो, मानव हा ब्रह्मरुप साचार ।

२१.

कृष्णगतीनें जन्मुन, पुनरपि करितो जगांत संचार ॥२७॥

षष्ठम अध्यायीं मीं, कथिला भूपा सुबुद्धि हा योग ।

आतां पुढती सांगें, नाम तयाचें उपासना योग ॥२८॥

षष्ठ प्रसंग काव्यें, तीं समजावीं सुरक्त सुमनेंच ।

ध्यावीं मानुन प्रिय हीं, प्रभुंनीं ऐसीं मदीय सुमनेंच ॥२९॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

|| श्री स्वामी समर्थार्पण मस्तु||

॥ अध्याय सातवा - उपासनायोगः ॥

(गीति)

भूपति वरेण्य पुसतो, शुक्ल नि दुजि ती गती असे कृष्ण ।
स्पष्टपणें कैशा त्या, सांगाव्या मजसि हा असे प्रश्न ॥१॥
ब्रह्म म्हणावें कवणा, संसृति म्हणजे कशी असे काय ।

१.

कथण्यास योग्य आपण, कथणें कृपयें करुन ती काय ॥२॥
अग्नी आणिक ज्योति, असती ज्या देवता नि गतिकाल ।
गमन करावें ऐसा, योग्य असे उत्तरायणीं काल ॥३॥
इंदू आणिक ज्योती, असती ज्या देवता नि गति काल ।

२.

गमन करावें ऐसा, योग्य असे दक्षिणायनीं काल ॥४॥
शुक्लगती ती दिवसा, बोलति रात्रीं गतीस कृष्ण असे ।
चिन्हें गतीस असती, कथितों भूपा श्रवीं वदे ऐसें ॥५॥
या दोन गती क्रमानें, ब्रह्माला नी तशाच संसृतिला ।
कारण असती भूपा, यास्तव जाणें पुढील गोष्टीला ॥६॥
दृश्य असे जें आणिक, असतें अदृश्य तें परब्रह्म ।

३.

मानावें द्वयरुपें, कथितों भूपा श्रवीं असें ब्रह्म ।
पंचमहाभूतांनीं, युक्त असें जें तयास क्षर म्हणती ।
अंत तयाचा होणें, अक्षर त्यासीच नाम देताती ॥८॥
यांहून भिन्न प्राचिन, शुद्ध असें मूळ रुप तें ब्रह्म ।

४.

समजें भूपति याचें, लक्षण हें सांगतों श्रवीं ब्रह्म ॥९॥

अनेक जन्मचि येती, संसृति वदती मुनी तिला राया ।

५.

ते जन माझी पर्वा, करितच नाहीं तिथेंत ते विलया ॥१०॥

शोडष उपचारांनीं, माझी करिती उपासना भक्त ।

६.

ब्रह्मपदाला पावति, कथितों भूपा मदीय तूं भक्त ॥११॥

गंधादि पूजनानीं, होतो तो ब्रह्मरुपसा भक्त ।

७.

ऐसी उपासनाही, भक्तीपूर्वक करीतसे भक्त ।

आवाहन आसन नी, ध्यान तसें स्नान पंचरसयुक्त ।

८.

त्यांची इच्छापूर्ती, करितों यास्तव सुपूजनीं सक्त ॥१३॥

अंतःकरणापासुन, स्थीर मनानें करीत पूजन ते ।

९.

किंवा फलपुष्पांनीं, पूजन करिती मदीय पूजक ते ॥१४॥

इच्छित मनोरथातें, पावति सारे मदीय भक्त असे ।

येणेंपरि यत्नानें, पूजन करिती सुइष्टफल ऐसें ॥१५॥

पूजाप्रकार असती, मुख्य असे तीन ते अगा राया ।

१०.

त्यांतिल मानसपूजा, मान्य असे सुलभशा विधाना या ॥१६॥

माझी उत्तम पूजा, करिती इच्छारहीत भक्तीनें ।

११.

चारीं आश्रमिं मानव, लाधति फल तें श्रवींच कर्णानें ॥१७॥

पूजा करणाराला, उत्तम सिद्धी त्वरीत ती पावे ।
माझ्याशिवाय दुसऱ्या, देवांचें करिति पूजना भावें ॥१८॥
त्यांमाजी मज द्वेषिति, त्यांना लाधेल काय फल तेंच ।
१२.
कथितों विस्तृत तुजला, भक्त म्हणूनी भवार्थ तें साच ॥१९॥
भक्तीपूर्वक विधिनें, माझी नी इतर देवता यांची ।
द्वेषित बुद्धी ठेवुन, पूजा करिती गती श्रवीं त्यांची ॥२०॥
त्यांना सहस्त्र कल्प, नरकाचें दुःख भोगणें लागे ।
परिसुनि ऐशा वृत्ता, सावधपणिं तूं नृपा पुढें वागें ॥२१॥
प्राणायामाआधीं, विधि करणें भूतशुद्धीचा राया ।
१३-१४.
नंतर प्राणायामा आसनिं अशा शुद्धशा बसे ठाया ॥२२॥
आकर्षूनि मनासी, न्यास करावा अधींच या नामें ।
१५.
अंतर-मातृक म्हणती, नंतर करणें षडंग या नामें ॥२३॥
त्यानंतर न्यासावा, मुख्य असा मूळमंत्र जपण्याचा ।
चित्ता स्थीर करुनियां, ध्यान करावें विधि जसा साचा ॥२४॥
गुरुमुखमंत्र जपावा, अर्पण करणें स्वइष्ट देवाला ।
बहुविध स्तोत्रें म्हणुनी, स्तुति करणें भक्तियुक्त पूजेला ॥२५॥
यापरि उपासना ही, माझी करितां प्रसन्न मी होतों ।
१६।१७.
अव्यय मोक्षपदाला, पावे तो भक्यराज मी कथितों ॥२६॥
जन्मा येउन प्रानी, उपासनेविण असेच तो व्यर्थ ।
भूपा ध्यानीं धरुनि, वर्ते यापरि असेंच बोधार्थ ॥२७॥
अग्नि आज्य हवि हुत, यज्ञहि तैसा तदीय तो मंत्र ।

१८.

औषधि आदि करुनी, मदीयरुपें समस्त अणुमात्र ॥२८॥

ध्याता ध्यान नि ध्येय, स्तुतिस्तोत्रें नमन आणखी एक ।

भक्ती उपासना नी, वेदत्रयीनेंच जाणणें ऐक ॥२९॥

तीतें योग्य असे जें, पुनित असे आर्य आर्यही तात ।

१९.

ते सारे मीच असें, ऐकें भूपा पुढील श्लोकांत ॥३०॥

ॐकार पावनाणिक, साक्षी प्रभु मित्र आणखी ऐक ।

गतिलय उत्पत्तीही, पोषक बीजामृता नि शरणैक ॥३१॥

आत्मा सत्न्यसत्, ब्रह्मचि आहे मि जाण भूपाही ।

२०।२१

यास्तव कर्मं करुन तीं, अर्पण करणें असेच आज्ञा ही ॥३२॥

चारी वर्णींतिल कीं, पुरुष असो वा तशीच ती नारी ।

२२.

माझा आश्रय सारे, करिती हें कथितसें सदाचारी ॥३३॥

मुक्तचि सारे होती, सु-भक्त ब्राह्मण तसेच होतील ।

२३.

माझीं रुपें जाणति, ते सारे नष्टकाय होतील ॥३४॥

माझी माझ्या विभुती, जन्मति कैशा मुनी नि देवांस ।

कळतसे हें राया, परि मी व्यापी समस्त जगतास ॥३५॥

जे तेजस्वी श्रेष्ठहि, या लोकीं ते विभूति असतात ।

२४।२५.

ऐसा उपासनेचा, योग तुला सांगसा कथित यांत ॥३६॥

सप्तम अध्यायासी, कवित्वरुपें सुगंधशीं कुसुमें ।

गुंफुन माला कंठीं, घाली प्रभुच्या सुभक्तिनें प्रेमें ॥३७॥

॥ अध्याय आठवा - विश्वरूपदर्शन ॥

(गीति)

वंदुन गजाननासी, वदतों राजा वरेण्य तें काय ।
मजला नारद यांनीं, कथिल्या विभुती बहूत ये ठाय ॥१॥
त्या साऱ्या विभुतींना, जाणतसें मी प्रभू-वरा देवा ।

१.

आणखि कांहीं असती, माहित नसती तयांस त्या देवा ॥२॥
आपण साऱ्या विभुती, जाणतसां त्या कथा मला प्रभुजी ।

२.

त्यांतिल सर्वव्यापक, विभुती ती दाखवा मशीं प्रभुजी ॥३॥
गणपति वदे नृपाला, माझे ठायीं चराचरा पाहें ।
पूर्वीं न पाहिलेले, दिव्य चमत्कार दृश्य तें पाहें ॥४॥
नानाविध भरित असें, उत्तमसें विश्वरुप दाखवितों ।

३.

पाहें नृपाळ माझें, रुप कसें तें पहा असें म्हणतों ॥५॥
आहेत चर्मचक्षू, त्यांनीं न दिसे मदीय ती विभुती ।

४.

ज्ञानाच्या चक्षूंनीं, पाहें म्हणजे दिसेल ती विभुती ॥६॥
ब्रह्मा म्हणे मुनींना, ज्ञानाच्या चक्षुंनीं बघें गणेशास ।

५.

पाहें वरेण्य भूपति, कैसें तें विश्वरुप तो खास ॥७॥
वदनें असंख्य असती, कर असती ते असंख्यही ज्यास ।

अंगीं सुगंध-लेपन, भूषण वसनें असंख्य हीं ज्यास ॥८॥
कंठीं असंख्य माळा, नेत्र तसे तेज कोटि सूर्याचे ।

६।७.

असती असंख्य अयुधें, लोकहि तीनी रुपांत ते साचे ॥९॥
ऐशा रुपास पाहुन, भूपति वदतो प्रभूस हे ईशा ।

८.

त्वद्देहीं बघतों मी, देव ऋषी पितरवृंद जगदीशा ॥१०॥
नानाविध अर्थांनीं, युक्त असे सप्त ते मुनी पाहें ।

९.

तितकेच गिरि नीरधी, पाताळें नी द्विपांस मी पाहें ॥११॥
पृथ्वी अकाश स्वर्ग नि, मानव राक्षस तसेच उरगांस ।

१०.

ब्रह्मा विष्णू शिवही, पाहे सुर इंद्र आणि प्राण्यांस ॥१२॥
शिर-भुज-अनंत युक्तचि, अग्नी इव प्रखर तेज असें ।

११.

ईशा अनादि आदी, अगण्य रुपीं अशीं मला भासे ॥१३॥
कुंडल किरीटधारक, वक्षस्थल स्थूल-रुप आनंदी ।

१२.

बघतां भय वाटे कीं, श्रेष्ठ असें रुप पाहिलें नगदी ॥१४॥
सुरवर विद्याधर नी, मुनि मानव यक्ष आणि गंधर्व ।

१३.

नर्तकि किन्नर आदी, सेवेति अपुल्या रुपास ते सर्व ॥१५॥
वसु रुद्र रवी अयंची, तत्गणवृंदीं नि सिद्ध साध्य असे ।

१४.

सेविति पाहति मोदें, ऐशा रुपास मीहि पाहतसें ॥१६॥

ज्ञाता अक्षर वेद्यहि, रक्षक पालक असेच धर्मांचे ।

१५.

पृथ्वी दिशा नि स्वर्गा, पाताळें व्याप्त असुन शेष रुपांचे ॥१७॥

दर्शन घडलें मजला, आणिक दिसलें पुढें मला काय ।

कथितों प्रभूवरा मी, ऐकावें रुपवर्णना काय ॥१८॥

दाढा अनेक असती, अनेक विद्या निपूण रुप असें ।

१६.

पाहुन समस्त लोकहि, भ्याले नी त्यापरीच भीत असे ॥१९॥

प्रलयाच्या अग्नी इव, तेजस्वी तें त्वदीय मुख आहे ।

शिर हें जटील ऐसें, आकाशा लागलें असें पाहें ॥२०॥

पाहुन भ्रमीत झालों, आणखि पाहें नगादि सुर नाग ।

तैसे खल तव उदरीं, राहुनि योनीं अनेक तव आंग ॥२१॥

यापरि अंतीं लीनचि, होती सारे त्वदीय ठायातें ।

१७-१८.

जलिं जल मिळतां होतें, लीन तसें कीं समस्तसें तूंतें ॥२२॥

अग्नी यम इंद्रादी, निऋति वायू वरुण त्वद्रूपें ।

१९.

तैशीं कुबेर रवि शशि, जग सारें ईशनादि त्वद्रूपें ।

यास्तव नमितों देवा, प्रसाद करणें सुदान मज द्या हें ।

२०.

अपुल्या इच्छा लीला, कळण्याविषयीं समर्थ नच आहे ॥२४॥

आतां विराटरुपा, गुप्त करुनी धरा प्रथम रुप ।

यास्तव त्वच्चरणांसी, लीन असा मी सुदास हा भूप ॥२५॥

भूपति वरेण्य म्हणतो, ईशा मज ज्ञानचक्षु हे दिधले ।

२१-२२.

त्याच्या योगें उग्रस, रुप असें हें खरोखरी दिसलें ॥२६॥

सनकादिक नारद हे, बघते झाले कृपाप्रसादेंच ।

२३.

गणपति म्हणे वरेण्या, माझें हें विश्वरुप पूर्वीच ॥२७॥

असती अयोगि जन जे, त्यांना माझें दिसे न रुप असें ।

पुढती ऐकें राया, कथितों त्यांनींहि पाहिलें ऐसें ॥२८॥

होते दाते तपिनी, आणिक ते वेदशास्त्रकूशलही ।

२४.

दिसलें नाहीं त्यांना, जाणें हें भक्त राजसा तूंही ॥२९॥

भक्तीनें मम रुपा, बघणें नी जाणणेंच शक्य असे ।

२५.

यास्तव मग साध्य असे, रुप बघे भक्त-राव भूप असें ॥३०॥

माझा भक्त असूनी, संगरहितसा त्यजीत क्रोधासी ।

कर्म करुनियां माते, अर्पी सर्वत्रसा मदिय वासी ॥३१॥

जो साऱ्या भूतांना, समदृष्टीनें बघे सदा खास ।

माझेसंनिध येतो, त्याला घडतो सदैव मम वास ॥३२॥

अष्टाध्यायीं कथिलें, माझें हें विश्वरुपदर्शन हें ।

२६.

ऐकें राया पुढती, क्षेत्रज्ञाचें कथानका तूं हें ॥३३॥

मोरेश्वसुत वेंची, कवनें सुमनें करुन कुसुमांसी ।

अर्पी अपुले शिरसीं, आवडिनें तीं रुचोत अपणांसी ॥३४॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

|| श्री स्वामी समर्थार्पणं मस्तु||

॥ अध्याय नववा - क्षेत्रज्ञातृज्ञेयविवेकयोगः ॥

(गीति)

देव-गजानन यांना, वरेण्य पुसतो उपासना दोन ।

पहिली अक्षर ऐसी, दुसरी ती मूर्तिमान या दोन ॥१॥

यांतिल मान्य कवन ती, करणें यास्तव सुयोग्य सांगावी ।

१।२.

आपण ईश्वरसाक्षी, आहां सर्वज्ञ म्हणुन सांगावी ॥२॥

गणपति म्हणे नृपाला, सगुण असें मी म्हणून मम भक्ती ।

३.

करणारा भक्त असा, मान्य मला तो करी सुहृद-भक्ती ॥३॥

हितकर प्राणीमात्रां, इंद्रियजेता तसाच ध्यानास ।

योग्य असुनियां जाणे, व्यक्त नि व्यापक अनाश रुपास ॥४॥

ध्यान करुनियां माझें, मजप्रत येतो तयास भवमुक्त ।

४।५.

करितों यास्तव माझी, सगुण-भक्ती करुन हो मुक्त ॥५॥

निर्गुणा उपासना ही, करणें आहे कठीण बहु साची ।

६.

निर्गुण भक्तीपासुन, प्राप्ती होते तशीच सगुणाची ॥६॥

येथें मुख्य असेची, भक्ती यास्तव करुन फल पावे ।

७.

ज्ञाते आणि समंजस, भक्ती करितां द्वआद्य फल पावे ॥७॥

भक्तीवांचुन मानव, भजन करि जरि तरीच चांडाळ ।

८.

भक्तिपुरःसर भजतो, विप्रांहुन तो वरिष्ठ चांडाळ ॥८॥
पूर्वी शुकसनकादिक, नारद आदी समस्त भक्तीतें ।

९.

करिते झाले यास्तव, मजप्रत आले करुन भक्ती ते ॥९॥
मजठायीं मनबुद्धी, ठेवुन करि नित्य भक्तिनें यजन ।

१०.

या योगें तूं मजप्रति, येशिल हें जाण भूपते वचन ॥१०॥
आतां अशा प्रकारें, मन ठेवाया समर्थ तूं नससी ।

११.

अभ्यास योग यांनीं, प्रयत्न मजप्रती येसी ॥११॥
तैसें करण्यासाठीं, समर्थ नससी करुन कर्मांसी ।

१२.

अर्पण करुनी मजसी, म्हणजे माझ्या कृपेस स्थित होसी ॥१२॥
हेंही करण्यासाठीं, कर्म करावें प्रकार ते तीन ।

१३.

त्यांचें फल त्यागाचा, यत्न करुनियां मलाच हो लीन ॥१३॥
माझेविषयीं आधीं, बुद्धी होणें असेंच उत्तम तें ।
उपरी ध्यान करावें, त्यागावें कीं समस्त अर्थांतें ॥१४॥
यापरि वर्तन करितां, शांती येते बहुतशी त्यानें ।

१४.

तदनंतर कथितों मी, ऐकें राया सुशांत चित्तानें ॥१५॥
मीपण त्यजणें आणिक, द्वेषही करणें नसेच वर्तन हें ।
समभावानें बघणें, वर्तन रुचतें खरोखरी तें हें ॥१६॥
लाभालाभ तसेची, सुखदुःखाला समान मानी तो ।

१५.

मान नि अपमानाला, समान मानी मला बहू रुचतो ॥१७॥
वाटत नाहीं लोकां, भय त्याचें नी तयास भय त्यांचें ।
१६.
उद्वेग कोप ज्याला, नाहीं त्याचें करीन प्रिय साचें ॥१८॥
शत्रूमित्रा नि शोका, यांना मानी समानसा जो तो ।
निंदा स्तुतीस मानी, समभावें तो रुचीरसा होतो ॥१९॥
भक्ती बुद्धी मौनी, निश्चय यांनीं प्रयुक्त नर ऐसे ।
१७.
निःसीम असा वागे, यातें मानी रुचीरसे खासे ॥२०॥
माझ्या उपदेशाचा, विचार करुनी सुवर्ततां मुक्त ।
१८.
होतो तो लोकांना, वंद्य निरंतर रुचीरसा भक्त ॥२१॥
इष्टानिष्ट प्राप्ती, मोह द्वेषास करित जो नाहीं ।
१९.
क्षेत्रक्षेत्रज्ञासी, जाणे जो तो मला रुचिर होई ॥२२॥
भूपति म्हणे प्रभूला, करुणासागर दयानिधे देवा ।
२०.
क्षेत्र-क्षेत्रज्ञाची, व्याख्या सांगा सुजाण त्या नांवा ॥२३॥
गणपति म्हणे वरेण्या, भूतें असती जगांत तीं पांच ।
त्यांचे गुणही तितुके, कर्म तशीं ज्ञान-इंद्रियें पांच ॥२४॥
मन-बुद्धी आणिक तो, आहे तिसरा नृपा अहंकार ।
२१.
एकुण तेविसांचा, मेळ असे तो जगांत साचार ॥२५॥
इच्छा धैर्य नि द्वेषा, सुखदुःख नि व्यक्तही मिळुन सारे ।
२२.

एक उणा तीस असा, तत्त्वाला क्षेत्र जाणती बा रे ॥२६॥
साऱ्या अंतर्यामीं, आणि मशीं जाण साच क्षेत्रज्ञ ।

२३.

सर्वांच्या समुदाया, आणिक मशिं ज्ञान विषय सर्वज्ञ ॥२७॥
इंद्रिय विषय विरक्तीं, शौचार्जव नी अदंभ गुरुसेवा ।
सोशिक स्वभाव आणिक, दोष असे जननमरण या सर्वां ॥२८॥
जाणे मानव त्याच्या, स्पष्टपणालाच नांव हें ज्ञान ।

२४.

विश्वाचे ठायीं ती, समदृष्टी वदति यास कीं ज्ञान ॥२९॥
एकान्तवास शांती, इंद्रियनिग्रह तशीच दृढभक्ती ।

२५.

यांना ज्ञान म्हणावें, ऐकें राया मदीय ही उक्ती ॥३०॥
आतां ऐकें भूपा, ज्ञान असें जें तयास जे विषय ।
सांगतसें मी तुजला, ऐकुन वागें सुजाण तें काय ॥३१॥
ज्ञानापासुन मुक्तचि, संसारांतुन त्वरीत तूं होसी ।

२६.

निर्वाणपदीं पावसि, ऐकें राया मदीय बोधासी ॥३२॥
आहे अनादि साचें, इंद्रियविरहित तसेच तीन गुण ।
भोगुन पण ते वर्जुन, असतें अव्यक्त आणखी खूण ॥३३॥
इंद्रियविषयांठायीं, अवभासक नी तशींच चिन्हें हीं ।

२७.

सत्यासत्यापासुन, अलग असें ब्रह्म समज भूपा हीं ॥३४॥
धारण करि विश्वातें, जगतां व्यापक असून लिप्त नसे ।
नानापरि दिसणारें, आंतुन वरुनहि सुपूर्ण तें भासे ॥३५॥
अंधारापलिकडचें, अति सूक्ष्महि जाणण्यास तें कठिण ।

२८.

तेजाला तेजस्वी, करणारें जाणण्यास योग्यपण ॥३६॥

केवळ ज्ञानानें जें, जाणाया योग्य आणि प्राचिन तें ।

२९.

त्याला ब्रह्म म्हणावें, लक्षण हें सांगतों नृपा तूंतें ॥३७॥

ब्रह्मापासुन नाहीं, अलग असोनी असेंच अव्यक्त ।

आत्मा म्हणती त्याला, मायेपासून तो असे मुक्त ॥३८॥

तिजपासुन गुण जन्मति, ते गुण भोगी खुशाल हा आत्मा ।

३०.

मायाचालक आहे, यास्तव म्हणती तयास परमात्मा ॥३९॥

माया-देहामध्यें, तीन गुणांनीं सुबद्ध करि जीवा ।

३१.

सत्त्वगुणाची वृद्धी, वाढविते शांति तेजशीं जीवा ॥४०॥

समजे रजोगुणाला, शांती नसणें नि लोभप्रवृत्ती ।

दुसऱ्याचा उत्कर्षहि, सोसत नाहीं अशीच प्रवृत्ती ॥४१॥

समजे तमोगुणाचें, प्रमाद मोहप्रवृत्ति अज्ञान ।

३२.

ऐसे धर्म तयाला, असती हे भक्तराजसा जाण ॥४२॥

सत्त्वगुणानें राया, सुख आणिक ज्ञान लाभतें जाण ।

३३.

कर्म करावें ऐसी, बुद्धी होते रजोगुणें जाण ॥४३॥

निद्रा आळस गुण हे, वाढति राया तमोगुणें दोनी ।

तीन गुणांचें लक्षण, कथितों तुजला सुभक्त हो ज्ञानी ॥४४॥

सत्त्वरजादि तम हे, तीनी गुण वाढती क्रमें काय ।

मुक्ती संसृति दुर्गति, मानव पावे म्हणून कर काय ॥४५॥

सत्त्वगुणांनीं युक्तचि, व्हावें हें बोधितों तुला राजा ।
३४.
सर्वव्यापक आहे, जाणुन मजला सुभावसा राजा ॥४६॥
अव्यभिचारी भक्ती, करुनी राजा सुखी सदा व्हावें ।
३५-३८.
अग्नी सूर्य नि इंद्रां, तारागण नी सुविद्य द्विज पावे ॥४७॥
तेजस्वी असती, ते समजे ज्ञानें सुपूर्ण राया ते ।
जगताचा उत्पादक, नाशज आहें तसाच मी त्यातें ॥४८॥
औषधि विश्वहि युक्तचि, करितों मी सांगतोंहि तें समजें ।
राहे जठराग्नी नी, इंद्रियं सारीं तपामधें साजे ॥४९॥
पुण्य नि पातक दोनी, रहितचि करुनी सुभोग भोगीं मी ।
ऐशा उपदेशातें, जाणाया सांगतों नृपा नामी ॥५०॥
विधि-हरि हर-गौरी, गणपति मी कीं समस्त देव असे ।
३९.
माझ्या अंशापासुन, झाले इंद्रादि लोकपाल असे ॥५१॥
ज्या ज्या रुपीं माझी, करिती पूजा समस्त जन सारे ।
४०.
त्या-त्यापरि मी त्यांना, सुभक्तियोगें सुरुपसे बा रे ॥५२॥
क्षेत्रज्ञाता ज्ञान नि, ज्ञेय हिं सारीं समस्त मीं श्रविलीं ।
उत्तम प्रश्नांपरि मी, सुलभ अशीं उत्तरें नृपा दिधलीं ॥५३॥
क्षेत्रादिक विषयांचा, प्रसंग नववा सुपूर्ण सिद्धीस ।
४१.
गेला पुढेंचि सांगें, गणेशगीता प्रसंग दशमास ॥५४॥
कवनें करुन माला, नवरत्नांची सुगुंफिली साची ।
मोरेश्वरसुत अर्पी, गणेशकंठीं सुभक्तिनें तेची ॥५५॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

|| श्री स्वामी समर्थार्पण मस्तु||

॥ अध्याय दहावा - उपदेशयोग ॥

(गीति)

गणपति म्हणे वरेण्या, दैवी असुरी तशीच राक्षसि ही ।

१.

प्रकृतिविषयीं सांगे, फलचिन्हें हीं तुलाच संप्रति हीं ॥१॥

दैवी प्रकृति आहे, मोक्षासाठीं सुसाधनीं योग्य ।

बाकीच्या दोनीही, बंधनकारक नरास त्या योग्य ॥२॥

दैवी प्रकृतिविषयीं, लक्षण सांगें नृपा तुला आतां ।

धैर्य दया आर्जव हीं, चापल्य नि तेज शौच ही क्षमता ॥३॥

अक्रोधन नी आणिक, अभय अहिंसा तशीच पैशून्य ।

२-३.

नसणें अभिमानहि कीं, आणखीशीं तीं सुयुक्त हीं अन्य ॥४॥

दैवी प्रकृतिचिन्हें, कथिली ऐकें द्वितीय तीं साचीं ।

४.

अभिमान वादभारी, ज्ञानीं संकोच दर्प असुरीचीं ॥५॥

मद मोह गर्व आणिक, निष्ठुरता नी तसा अहंकार ।

५.

राक्षसि प्रकृति ऐशी, कथुनी झाली नृपाल साचार ॥६॥

हिंसा द्वेष अदयता, उद्धटपण क्रोध विनय नसणेंच ।

परनाशाची बुद्धी, प्रीती क्रोधावरी असे साच ॥७॥

कर्म न करणें आणिक, अशुचित्वहि द्वेष वेद भक्तांचा ।

परनिंदा करणें ही, न धरीं विश्वास साधुवाक्यांचा ॥८॥

पापीजन मैत्री ती, पाखंडयावरी असेच विश्वास ।

स्मृतिवाक्य पुराणीं तो, मानव धरतो सदा अविश्वास ॥९॥
अग्नीहोत्री ब्राह्मण, आणिक मुनिंचा करीतसे द्वेष ।
दांभिकपणिं कर्म करी, परवस्तूंचा अतीच अभिलाष ॥१०॥
इच्छा अनेक करणें, असत्य भाषण सदैवसें करणें ।
दुसऱ्यांचा उत्कर्षहि, सहन न करणें विनाशही करणें ॥११॥
एणेपरी गुणांनीं, प्रकृती जाणें नृपाळ राक्षसि ती ।
हे गुण जगतीं स्वर्गीं, वस्ती करिती समस्त ते नृपती ॥१२॥
माझी भक्ति न करिती, आश्रय करिती तृतीय प्रकृतिचे ।
वर्णन केलें आहे, ध्यानीं आणी वरील ते साचे ॥१३॥
जे तामस प्रकृतिचा, आश्रय करितात नरक त्यां वास ।
वर्णन करुं नये तीं, भोगिति दुःखें कठीणशीं खास ॥१४॥
जरि दैवानें सुटती, तरि ते जगतीं पुन्हांच जन्मति ते ।

६-१३.

कुबडे पंगू होउन, जन्मा येती कनिष्ठ जातीं ते ॥१५॥
पुनरपि पापाचरनी, होऊन माझी न भक्ति ते करिती ।

१४-१५.

यास्तव खालीं पडती, निंदित योनीमधेंच ते येती ॥१६॥
परि माझी भक्ती जे, करिती ते तरति मात्र या जगतीं ।
यज्ञ करुनियां स्वर्गी, जाती ते सुलभशा श्रमाअंतीं ॥१७॥
परि माझी भक्ती जे, दुर्लभ आहे नृपा असें समज ।
आतां पुढती कथितों, श्रवणीं सादर असेंच हें तूज ॥१८॥
मोहित झालेले ते, झालेले बद्ध ते स्वकर्मानें ।
मीपण युक्तहि होऊन, कर्ता भोक्ता असेंच मीपणिंनें ॥१९॥
ज्ञाता सुखी नि शास्ता ईश्वर आहे जगांत मी थोर ।

१६-१७.

असली बुद्धी ज्याची, तो जातोची अधोगती थार ॥२०॥
यास्तव वरील गोष्टी, सोडुन देईं नृपा त्वरें खास ।

१८.

दैवी प्रकृति धरुनी, दृढतर भक्ती करुन मुक्तीस ॥२१॥
सात्त्विक राजस तामस, भक्तीचे हे प्रकार कीं तीन ।
देवांची भक्ती ती, सात्त्विक आहे नृपाल ती म्हणुन ॥२२॥
मान्य असे ती मजला, हितकर आहे प्रभूवरा भक्ती ।

१९-२०.

यक्ष नि राक्षस यांची, पूजा करणेंच राजसी भक्ती ॥२३॥
भूतादिक प्रेतांचें, पूजन करणें नि काम नी कर्म ।
वेदांनीं नच कथिलें, दंभ क्रौर्ये नि ताठरें कर्म ॥२४॥
ऐशीं कर्मे करिती, तामस भक्ती नृपावरा समज ।
तीनी प्रकार कथिले, ध्यानीं आणीं सुबोध हा समज ॥२५॥
अंतःकरणीं मी हें, जाणत नाहीं उगीच देहास ।
कष्टवि याला म्हणती, तामस भक्तीहि नेत नरकास ॥२६॥
काम क्रोध नि आणिक, दंभ नि लोभास म्हणति नरकाचे ।
दरवाजे मोठे हे, त्यागुन मानव सुभक्त हे साचे ॥२७॥
दशम प्रसंग ऐसा, कथिला नृपतीस तो गणेशांनीं ।
गीतारुपें करुनी, शौनक यांना श्रवार्थ सूतांनीं ॥२८॥
दशमाध्यायीं कवनें, ओविलिं तीं रुचीरशीं पुष्पें ।
गणपति प्रभुवर यांनीं, प्रेमभरें तीं सुमाळ कंठापें ॥२९॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

|| श्री स्वामी समर्थार्पण मस्तु||

॥ अध्याय अकरावा - त्रिविधवस्तुविवेकनिरूपणम् ॥

(गीति)

देव गजानन वदती, भूपति भक्ता तपांत ते ऐक ।
तीन प्रकार असती, कायिक वाचिक तसेच मानसिक ॥१॥
रुजुतार्जव शुद्धपणा, तत्त्व अहिंसा नि ब्रह्मचर्य कायीक ।
देव गुरु ब्राह्मण नी, पंडितपूजन असेंच कायीक ॥२॥
नित्य स्वधर्मपालन, करणें हेंही तसेंच कायीक ।

१-२.

आतां पुढती कथितों, तप तें दुसरें श्रवार्थ वाचीक ॥३॥
सार्वत्रिक गोष्टींचें, मर्म समजणें नि वेदशास्त्रांचें ।
करणें अध्यायन नी, त्रास न कवणास न होयसें साचें ॥४॥
सत्य तसें हितकारक, भाषण करणें तसेंच आवडिचें ।

३.

या साऱ्या गोष्टींना, वाचिक तप वदति ते तया साचें ॥५॥
निर्मल बुद्धी शांती, इंद्रियनिग्रह अणीक तें मौन ।

४.

चित्तीं प्रसन्नता ही, जाणावि मानसीक तप म्हणुन ॥६॥
इच्छारहीत ऐसें, श्रद्धेनें ज्या तपास अनुसरणें ।
त्यांतें सात्त्विक समजें, ऐकें राजस तपास शांतपणें ॥७॥
अपुली बुद्धी व्हावी, यास्तव पूजादि युक्त सत्कार ।

५.

दांभिकपणेंच करिती, ऐसीं राजस तपेंच साचार ॥८॥
अस्थैर्य जन्ममृत्यू, राजस नामक तपेंच जाणावीं ।

६.

दुसऱ्याला पीडादी, करणें हीं तामसीच समजावीं ॥९॥

जाणून देशकाला, विधिपूर्वक नी सुभक्तिनें दान ।

७.

सत्पात्रीं देणें तें, गणती सात्त्वीकसें असें दान ॥१०॥

उपकारास्तव आणिक, फलइच्छेनें तसेंच कष्टानें ।

८.

भक्ती धरुन देणें, दान तयासीच राजसी गणणें ॥११॥

जाणे न देशकाला, हेळसुनी नी अनादरें देती ।

९.

देती अपात्रिं दाना, त्याला तामस असेंच वदताती ॥१२॥

कर्ता कर्म नि ज्ञाना, यांमाजीही प्रकार ते तीन ।

१०.

आला प्रसंग म्हणुनी, कथितों भूपा अनुक्रमें करुन ॥१३॥

साऱ्या भूतांमाजी, मी आहें हें नृपा तरी समज ।

तैसा आएह नेश्वरिं, नित्य बघें तूम नृपावरा सहज ॥१४॥

याला सात्त्विक ज्ञानचि, संबोधिति हें तुला कळायास ।

११.

सांगतसें नृपनाथा, सात्त्विकसें ज्ञान साच हें खास ॥१५॥

ज्या ज्या भूतांमाजी, भावासम पाहतात ते पृथक ।

१२.

त्या त्या परि मी भासें, त्या ज्ञानालाच राजसी ऐक ॥१६॥

देह नि आत्मा एकच, मिथ्याला सत्य मानिती ज्ञान ।

१३.

हेतूरहीत असती, याला वदतात तामसी ज्ञान ॥१७॥

फलइच्छेवांचुन जें, कर्म असे तें असेच सात्त्वीक ।

१४.

यापरि सुचिन्हं असती, ऐशीं कर्में सुजाण नृप ऐक ॥१८॥

फलइच्छेनें केलें, क्लेशानें कीं तसेंच केलें तें ।

१५.

दंभानें केलेलें, राजस म्हणती नृपाल हें तूंतें ॥१९॥

शक्तीचा अर्थाचा, विचार नाहीं असेंच तें कर्म ।

१६.

आणखि कर्माठायीं, आहे अज्ञान तामसी कर्म ॥२०॥

भूपति आतां तुजला, सात्त्विक कर्ता कसा असे सांगें ।

१७.

उत्साह धैर्य आणिक, सिद्धि असिद्धी समानसा वागें ॥२१॥

गर्वरहित नि अविक्रय, ऐसा मानव असेच सात्त्विक तो ।

१८.

कर्ता राजस म्हणती, तें ऐकें नृपवरा अतां कथितों ॥२२॥

फलप्राप्तीची इच्छा, अशुचि हिंसा प्रमोदसें चित्त ।

१९.

शोक क्रोध नि लोभहि, राजस कर्ता गुणीं असे युक्त ॥२३॥

आळशी षठ प्रमादी, अज्ञानी नी कुतर्क करणारा ।

२०.

तामस कर्ता म्हणती, आणखि परकीय नाश करणारा ॥२४॥

सात्त्विक राजस तामस, सुखही असतें नृपावरा ऐक ।

२१.

दुःखाचा अंतक तें, बुद्धीची नी प्रसन्नता एक ॥२५॥

इच्छित मनोरथानें, पूरीतसें नी तसेंच श्रविं एक ।

२२.

पूर्वी विषइव भासे, अमृतसम शेवटीं असे ऐक ॥२६॥

सात्त्विक सुख तें कथिलें, आतां राजस सुखास मी कथितों ।

२३.

विषयांचा भोग अधीं, अमृत इव वाटुनीच विष होतो ॥२७॥

आतां तामस सुख तें, सांगतसें ऐक राजसा शांत ।

२४.

तंद्री प्रमाद आळस, यांपासुन तृतिय त्यास सुख होत ॥२८॥

मोहक सौख्य निरंतर, तामस आहे असेंच समजावें ।

२५.

ऐसा कोणी नाहीं, या तींहींनीं सुमुक्त जगिं व्हावें ॥२९॥

ॐतत् सत् हे तीनी, ब्रह्मालाही सगूण करतात ।

२६.

त्रैलोकीं हें ब्रह्महि, व्यापक असुनी त्रीगूण वसतात ॥३०॥

ब्राह्मण क्षत्रिय आणिक, वैश्य तसे शूद्र हे स्वभावांनीं ।

२७।३०.

कर्में भिन्न करीती, तीं सांगें मी श्रवार्थ चिन्हांनीं ॥३१॥

अंतर्बाह्य अशीं हीं, इंद्रियदमनीं असून आर्जव हीं ।

शुचिता क्षमा नि करिती, नानाविधशीं तपादि कर्में ही ॥३२॥

ज्ञानप्रकार दोनी, वेद-पुराणें नि शास्त्रिंचें ज्ञान ।

स्मृतिवाक्यादी जाणति, अर्था तेही तसें अनुष्ठान ॥३३॥

ऐशीं कर्में ब्राह्मण, आचरती तीं कथीत मीं केलें ।

क्षत्रिय कर्में ऐकें, धृति तेज नि ज्ञान रक्षणा केलें ॥३४॥

दृढतर धैर्य नि प्रभुता, उत्तम नीती स्वकर्मि ते दक्ष ।

३१.

स्वामित्व पांच कर्मां, चिन्हें हीं क्षात्रधर्मिचीं लक्ष ॥३५॥

युद्धिं न मागें फिरती, शरणाच्या रक्षणार्थ ते दक्ष ।

मन मोठें असतें नी, लोकांच्या रक्षणार्थ ते दक्ष ॥३६॥

कृषि-गोरक्षक आणि, वाणिजवृत्ती तशींच त्री कर्मे ।

३२.

ऐशीं चिन्हें असती, वैश्याला जाण भूपती धर्में ॥३७॥

शंकरसेवा आणिक, द्विजसेवाही सदैव ती करणें ।

३३.

विप्रांस दान देणें, शूद्रांनीं हीच नीति आचरणें ॥३८॥

सार वर्णिक अपुलें, विधिपरि करीति स्वकर्म तें नित्य ।

३४.

मजला अर्पण करितां, अढळपदीं स्थान देइं मी नित्य ॥३९॥

यापरि राजा तुजला, अंगउपांगासहीतसा सांग ।

आहे अनादि ऐसा, विस्तृतसा पूर्ण हा कथी योग ॥४०॥

पूर्ण असा भक्त खरा, यास्तव कथिला तुलाच हा योग ।

३५.

हा योगयुक्त ऐसा, सांगूं कवणासही न हा योग ॥४१॥

हा योग रक्षणानें, उत्तम सिद्धी त्वरीत पावशिल ।

३६.

माझ्या उपदेशावरि, श्रद्धा ठेवीं असें करी शील ॥४२॥

व्यास म्हणे सूताला, प्रसन्न ऐशा सुथोर गणपतिचें ।

३७.

भूपति वरेण्य वागे, ऐकुन बोधापरीच तो साचे ॥४३॥

झडकरि कुटुंब राज्या, त्यागुन गेला वनांतरीं राजा ।

३८.

गणपति कथीत योगा, वर्तुन त्यापरि सुमुक्त हो ओजा ॥४४॥

गुप्त अशा योगाचें, श्रवण करी जो त्वरीत मानव तो ।

३९.

योग्यापरि वाटे तो, कैवल्य अशा त्या पदांस मी वदतों ॥४५॥

तैसाच स्वार्थ साधुन, दुसऱ्याला हा कथीतसे योग ।

४०.

योग्यापरीच तोही, निर्वाणपदीं जातसेच हा योग ॥४६॥

गुरुपासुन अर्थासी, घेतो जाणून करित अभ्यास ।

गीतेचा मानव तो, पाठ करितसे सदैवसा खास ॥४७॥

गणपतिची पूजा ही, भक्तीनें नित्य ती करित जातो ।

४१।४२.

गीतापाठ करी जो, तो होतो ब्रह्मरुप मानव तो ॥४८॥

त्याचें दर्शन घेतां, मुक्ती लाभे असें वदे व्यास ।

यज्ञें व्रतें नि दानें, अग्नीहोत्रें महा-धनें खास ॥४९॥

सांग-ज्ञानें आणिक, वेदाभ्यासें पुराणश्रवणांनीं ।

शास्त्र ज्ञानें करुनी, साधू-चिंतन करुन योगांनीं ॥५०॥

ऐशापरि वागूनी, लाधतसे साच तें परब्रह्म ।

४३।४४.

ऐसें व्यास कथी हें, ऐकति सूतादि भाष्य हें ब्रह्म ॥५१॥

मोठीं पापें करिती, करिती संसर्ग चार वर्णांचा ।

स्त्रीहत्या गोवध हीं, मोठीं पापें नि मद्यपानाचा ॥५२॥

गुरु-भार्यागमनाची, पातकश्रेणि नि विप्रहत्येची ।

४५।४६.

गीतेच्या पठणानें, ऐशी ही पापश्रेणि नासेची ॥५३॥
त्यानंतर शुद्ध असा, मानव पावे त्वरीत मुक्तीस ।
गीता पठून होतो, गणपति केवळ सुभक्तसा खास ॥५४॥
व्रतनेम चतुर्थीचे, दिवशीं पाठक पठेचि ही गीता ।

४७.

मोक्षपदाला जातो, सांगतसें हें सुभाष्य त्या सूता ॥५५॥
गणेशक्षेत्रामाजी, जाउन तेथें करुन स्नानासी ।

४८.

गणेशपूजन करुनी, गीता पठुनीच ब्रह्मरुपासी ॥५६॥
मृण्मय गणेशमूर्ती, करुनी पूजा सुभक्तिनें तूंची ।

४९.

नभ-मासीं शुद्ध तीथी, नाम चतुर्थी सुपुण्य दिवसाची ॥५७॥
सायुध नी सहवहनीं, बसलेली मूर्ति करुन पूजन तें ।

५०.

यत्नें करुन गीता, सप्तमिती वांचुनीहि मग तूंतें ॥५८॥
ऐसें पूजन करितां, गणपति पावे त्वरीत भक्तांना ।

५१.

देतो सुभोग आणिक, संततिवर्धन सुरत्न दे त्यांना ॥५९॥
धनधान्यादी पशुही, संपद येई प्रचूरशी भक्तां ।
विद्यार्थ्यांना विद्या, सुख इच्छिति त्यांस देत तें दाता ॥६०॥
कामिक मानव यांची, इच्छेपरि कामना करी पूर्ती ।
प्रभुवर भक्तांसाठीं, प्रकटुनि मंगल करीतसे मूर्ती ॥६१॥
एकादश अध्यायीं, त्रिवीधवस्तू विवेक हा योग ।

५२.

गणपति वरेण्य भूपा, सांगे उकलून सुलभसा योग ॥६२॥

(उपसंहार काव्यें)

इच्छेपरि मज करवी, गणपति प्रभुंनीं सुकाव्य ही सेव ।
पूर्ण करविली गीता, दास मुखीं हा सुकाव्यसा ठेवा ॥६३॥
संतांनीं भक्तांनीं, उघडुन पाहावा सुपूर्ण हा ठेवा ।
हंसक्षीरन्यायें, क्षीरापरि मानुनी मुखें गावा ॥६४॥
गणेशगीता रचिली, आवड देवा असेचि मयुराची ।
यास्तव आर्यावृत्तीं, रुचिली आर्या रुचीर मयुराची ॥६५॥
कवनें सुमनें वेंचुन, स्फूर्तीदोरक तयार रुद्रमित ।
माला गुंफुन केल्या, गणपतिकंठीं समर्पिल्या उचित ॥६६॥
मोरेश्वरसुत बलभिम, आज्ञाधारक सुदास गणपतिचा ।
त्यांनीं प्रसाद दिधला, काव्य कारुनियां सुरंजवी वाचा ॥६७॥
जननी जनक नि गुरुसी, वंदन करितों यथाविधी बाळ ।
काव्यफूर्ती दिधली, यास्तव सेवा घडोच चिरकाळ ॥६८॥
माझे जिव्हें बसुनी, सुकाव्य सेवा घटीतसे देवी ।
याची सुलीन चरणीं, सदैव सेवा घडो असें भावी ॥६९॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

|| श्री स्वामी समर्थापर्ण मस्तु||